

מערכות עומק

שיח' יוסף אל-קרצ'אוי

מעצב הפרגמטיזם האסלאמי

ד"ר שגיא פולקה, עמית מחקר, לימודי אסלאם במרכז משה דיין ללימודי
המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל-אביב. מחבר הספר Shaykh

Yūsuf al-Qaradāwī – Spiritual Mentor of Wasaṭī Salafism

תוכן

3 מבוא
7"האחים המוסלמים" – כור מחצבתו של קרצ'אוי
9 מעברו של קרצ'אוי ממצרים לקטר – גיבוש בסיס תמיכה של השלטון הקטרי באחים המוסלמים
12 מכונן ומניח השורשים (תאצ'יל) לזרם הווסטיה
16 קרצ'אוי כמנהיג רוחני וכפוסק הלכה
17 קביעות הלכתיות בתחום הלחימה (פְּקָה אלג'האד) שהשפיעו על חמאס
21 מורשתו של קרצ'אוי
25 אחרית דבר

מבוא

ב־26 בספטמבר 2022 מת בקטר שיח' עבד אלה יוסף אל־קרצ'אוי, גדול אנשי הדת והפוסקים המוסלמים הסונים בימינו. בהודעות על מותו אפשר לזהות כי דמותו, כמו גם פסיקותיו ומשנתו הרעיונית, נתונות במחלוקת בעולם המוסלמי: מצד אחד בלטו ראשי חמאס הן בהודעות אבל שפרסמו אחר מותו ובמתן הספדים, והן בהשתתפות צמרת ההנהגה בלווייתו. ח'אלד משעל, הממונה על יחסי החוץ של חמאס, כינה את קרצ'אוי "מחדש הדור ומנהיג [זרם] הווסטיה". משעל החשיבו כאחד מבכירי "מקורות הסמכות (מִרְגְּעֵי־אֵת) הדתיים, השרעיים וההלכתיים של האומה"¹. מנהיגי חמאס ובראשם אֶסְמַעִיל הַנִּיָּה, יו"ר הלשכה המדינית של חמאס, הדגישו את תרומתו המשמעותית של קרצ'אוי לסוגיית פלסטין. בהודעת האבל על מותו של קרצ'אוי הדגיש הניה כי קרצ'אוי: "בנפשו, במעשיו ובכספו אישר והדגיש כי תפקידם של אנשי הדת הוא להנהיג את האומה ולשאת באחריות השרעית כלפי פלסטין והתנגדותה. יתר על כן, הוא ביקר בפלסטין כפעיל רַבָּאט, (שבא להגן על פלסטין ולהיערך למלחמה למען שחרורה), כאמאם, שיח' ומלומד (עֲאֵלֵם) וכמי ששובר את המצור על עזה"². הניה התכוון לביקורו של קרצ'אוי ברצועת עזה במאי 2013, כאשר נכנס אליה ממצרים דרך מעבר רפיח. בהספד קרא הניה לקיום תפילת אשכבה (מסוג צֵלָאֵת אל־ע'א'ב, כלומר בהיעדר המת) במסגד אל־אֶקְצָא. את המת כינה בשלל תארים: שיח' אל־אֶקְצָא, שיח' הסוגיה [הפלסטינית], שהיד ירושלים ושהיד האומה.³

איור 1: "בין שני האחים האהובים: האח לוחם הג'האד, אסמאעיל הניה, והאח המפקד, ח'אלד משעל, אתמול. מבקש מאללה שיפגיש אותי עם שניהם ועמכם באל־אֶקְצָא"

ראשי התנועה האסלאמית בישראל, הן הפלג הצפוני והן הפלג הדרומי, הביעו את צערם על מותו של קרצ'אוי, וסיכמו בהספדם את מורשתו. שיח' רַאֲאֵד צֶלַח שעמד בראש הפלג הצפוני של התנועה (שהוצאה מחוץ לחוק ב־2015), כתב על ספרייתו של קרצ'אוי כי הייתה זו ספרייה וסטית שבה נעשה מיזוג בין שורשי הדת ובין הבנת המציאות. לדבריו, קרצ'אוי עיצב את פסקי ההלכה שלו לנוכח מיזוג זה, וכך הפך למקור סמכות לכלל המוסלמים. צלח ציין במיוחד כי קרצ'אוי דיבר תמיד על הסוגיה הפלסטינית כסוגיה של כלל האומה המוסלמית והערבית, כיוון שהיא ממוגזת בין שלושה יסודות: האסלאמי, הערבי והפלסטיני.⁴

עוד העלה מזיכרונו את פגישותיו בעבר עם קרצ'אוי, עד שלדבריו ישראל אסרה עליו להיפגש עמו.⁵ הוא הדגיש את החשיבות הרבה של שיח אנשי הדת המוסלמים (עֲלֵמָא) ובראשם קרצ'אוי, שהם הרוח שבלעדיה היו הסוגיה הפלסטינית, סוגיית ירושלים ומסגד אל-אקצא מתות. בזכות אנשי הדת, לדבריו, הפכה הסוגיה הפלסטינית לסוגיה אישית של כל מוסלמי.⁶ בריאיון באלג'זירה נשאל על האשמת קרצ'אוי כטרוריסט בכלי התקשורת הישראליים. הוא טען כי הדבר משרת את האג'נדה של התוכנית הציונית, הכיבוש הישראלי וההתנחלות, והשווה זאת להאשמתו שלו כטרוריסט וכמסית. סגנו של צלח, שיח' כִּמְאֵל אֶל־ח'טִיב, דרשן במסגד בכפר כנא וי"ר ועדת החירויות בוועדת המעקב העליונה של ערביי ישראל, ערך לקרצ'אוי תפילת אשכבה במסגד עֵמֶר בן אֶל־ח'טִיב בכפר כנא.⁷

באוקטובר 2022, במהלך כנס הספד לקרצ'אוי שנערך באסטנבול, אמר ח'טיב כי אנשי פלסטין לא שכחו מעולם את מילות השיר של קרצ'אוי: "מה משמעותה של פלסטין ללא אקצא וללא ירושלים? פלסטין ללא ירושלים [היא] כגוף ללא ראש".⁸ הציטוט משיר (קֶצִיָּדָה) שכתב קרצ'אוי בראשית שנות ה־90 של המאה ה־20 על רקע ועידת מדריד ב־1991. באוטוביוגרפיה שלו תיאר קרצ'אוי את הפתרון בדרכי שלום (אֶל־ח' אֶל־סֶלָמ) כתכסיס יהודי וכמזימה אמריקנית שמתווים, לדבריו, "אסטרטגיה חדשה שיש בה כדי לפזר את מאמצי ההתנגדות ולקרוע את אחדותה".

כוונתו הייתה ששיחות השלום בין ישראל לפלסטינים שהובילו לחתימה על הסכם אוסלו, נועדו לסכל את ההתנגדות האסלאמית של חמאס שנוסדה כמה שנים קודם לכן, בדצמבר 1987. "החל התהליך המזויף של השלום עם הפלסטינים, שלום מלא מוקשים, שלום כפי שרוצה ישראל, וכפי שהיא מכתובה את צורתו ואת תנאיו. למעשה זאת כניעה [אֶסְתִּסְלָאם] למה שרוצה ישראל". לפיכך קרא קרצ'אוי לשירו שממנו ציטט ח'טיב "חיזיון התעתועים של השלום, או שלום של חזיון התעתועים" (סֶרָאב אֶל־סֶלָאם או סֶלָאם אֶל־סֶרָאב).⁹

ראש הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית, שיח' צֶפֶנֶת פְּרִיג', פרסם אף הוא בשם התנועה האסלאמית בישראל הודעת אבל: "בלבבות מאמינים בגזירת אללה ובגורלו מודיעה התנועה האסלאמית בפנים הפלסטיני לאומתנו הערבית והמוסלמית על מותו של השיח', הידען המופלג, הד"ר יוסף קרצ'אוי, ראש האיחוד העולמי של אנשי הדת של המוסלמים לשעבר, שהקדיש את חייו כדי לשרת ולהגן על האסלאם, המוסלמים ובעיות האומה [...] נתפלל לאללה יתעלה שישפיע מרחמיו על השיח' שלנו והמלומד שלנו, הד"ר יוסף קרצ'אוי, וישכן אותו בגניו הרחבים. יעניק [אללה] למשפחתו, לתלמידיו ולכל אוהביו אורך רוח וניחומים. שאללה יגמול לו בשמנו ובשם אומתנו את הגמול הטוב ביותר בשל הידע הרב שהותיר אחריו ואשר מאיר. "אנו ביד אללה ואליו סופנו לשוב" (2:156).

מנגד, בסעודיה הכריזו על מותו של קרצ'אוי, איש "האחים המוסלמים", והאשימו אותו כמי שעורר מלחמות אחים וכפוסק ההלכה של הטרור. הוא הוכתם כמי ששיסה לחורבן ולהרג, והתיר שפיכות דמים ולחימה.

קרצ'אוי היה דמות שנויה במחלוקת לא רק אחרי מותו אלא גם בחייו. על הפופולריות שלו בעולם המוסלמי ועל מעמדו הרם אפשר ללמוד בין היתר מן הפרסים הרבים שבהם זכה. בשנת 2000 הוכתר בתואר "אישיות השנה" מטעם ועדת פרס דובאי הבינלאומי לקראא'ן. בנימוקי ועדת הפרס צוין כי קרצ'אוי נלחם נגד רעיונות קיצוניים ונגד האלימות, והטיף לאהבה ולדו־שיח על־ידי הפיכה שורשית במוסר של החברה, בדרך שזו תחזור אל הקראא'ן והסֶנָה.¹⁰

לעומת זאת, בין הכותבים בעולם הערבי והמוסלמי היו שביקרו את קרצ'אוי בחריפות. הפובליציסט הסעודי עבד אל־רחמאן אל־ראשד, העורך לשעבר של היומן הלונדוני בשפה הערבית "אל־שרק אל־אוסט", כתב כי קרצ'אוי הוא סובלן (מִתְסַאמַח) וקנאי (מִתְעַצֵּב) בעת ובעונה אחת. מאמרו של ראשד נכתב ביולי 2004 על רקע סערה תקשורתית שקמה בבריטניה עקב ביקורו של קרצ'אוי בלונדון. העיתונים הבריטים סערו נוכח ההחלטה לאפשר לקרצ'אוי להיכנס לבריטניה, והחלטת ראש עיריית לונדון דאז, קן ליוינגסטון, לקיים מסיבת עיתונאים משותפת עם קרצ'אוי בבית העירייה.

העיתונות הבריטית תיארה את קרצ'אוי מִפְתִי של הטרור ותועמלן של הקיצוניות, ודרשה מממשלת בריטניה למנוע ממנו להיכנס, כפי שעשתה ארצות־הברית.¹¹ ראשד קבע במאמרו כי בסוגיות החברתיות נחשב קרצ'אוי סובלני, אך לא כן כאשר הוא עוסק בסוגיות פוליטיות. הוא האשים את קרצ'אוי כי בשל קשריו עם "האחים המוסלמים" אימץ נקודת השקפה מפלגתית צרה, ולא ראה את הדברים מנקודת מבטה של האומה המוסלמית כולה. ראשד האשים את קרצ'אוי כי הוא סותר את עצמו, ובעוד שכמענה להתקפת עיתוני לונדון הדגיש כי הוא תומך בשלום ונגד האלימות, בקטר אמר דברים סותרים. לשם קבלת אשרת כניסה ללונדון התיר קיום דרשיח עם הנוצרים, אך באותה העת אסר לנהל דרשיח עם היהודים.¹²

"האחים המוסלמים" – כור מחצבתו של קרצ'אוי

שייח' עבד אללה יוסף קרצ'אוי נולד ב־9 בספטמבר 1926 (חודש רביעי אל־אָוּל, 1345 להג'רה) בכפר צֶפֶט תְּרַאב¹³ במחוז אל־ערביה במצרים, כ־21 ק"מ מטֶנְטָא. שני מוסדות חשובים עיצבו את דרכו ואת השקפת עולמו של קרצ'אוי: מוסד אל־אֶזְהָר ותנועת "האחים המוסלמים", אך נראה כי אנשי הדת של "האחים" הטביעו בו חותם עמוק יותר מהחינוך הפורמלי באל־אזְהָר.¹⁴

בשנת 1973 הגיש קרצ'אוי לאוניברסיטת אל־אזְהָר את עבודת הדוקטורט שלו שעסקה בַזְנָאָה – צדקה – אחת ממצוות היסוד באסלאם. עוד קודם לכן בשלהי 1970 פרסם את ספרו **הלכת הזנאה (פְּקָה אַל־זְנָאָה)**, ספר מקיף שהיה לחלק מכתבתו הרבה של קרצ'אוי בתחום הכלכלה המוסלמית. בשל עיסוקו בכלכלה ובבנקאות מונה כיועץ שרעי לבנק המוסלמי הראשון שהוקם ב־1975 בדובאי. לאחר שאל־אזְהָר, מתוקף החוק ב־1961, תוקצב על־ידי המדינה, מתח עליו קרצ'אוי ביקורת בשל כפיפותו לשלטון וחוסר עצמאותו.¹⁵

ב־2004, כמענה לכך, הקים קרצ'אוי את "האיחוד העולמי של אנשי הדת של המוסלמים" (אל־אֶתְחָאָד אל־עֵאֶלְמִי לְעֵלְמָאָא' אל־מֶסְלִמִין) כדי לשמש מקור סמכות הלכתית עבור המוסלמים. גוף זה, הדגיש קרצ'אוי, בניגוד לאל־אזְהָר, הוא עצמאי ואינו כפוף למדינה, לקבוצה או לעדה אלא לאסלאם ולאומתו.¹⁶

חשוב לציין כי "האיחוד העולמי של אנשי הדת של המוסלמים" אינו חף מפניות; הוא מייצג בפסיקותיו את העמדות הווסטיות של קרצ'אוי, דהיינו תמיכה גורפת ב"אחים המוסלמים" ובעמדותיה של קטר, גינוי פיגועי דאע"ש ובמיוחד אלה באירופה, אך בה בעת תמיכה גורפת בפעולות הטרור של תנועות ההתנגדות בפלסטין ובראשן חמאס, שנתפסות בעיני האיחוד כמעשי ג'האד קבילים בשריעה, כלומר בדרך המעוגנת בקראאן ובדרכו של הנביא מחמד.

סמל "האיחוד העולמי של אנשי הדת המוסלמים". בסמל מצוטט [סורת אַל־אֶחְזָאב, 33, 39] "אלה אשר [כלומר הנביאים שקדמו למחמד] מסרו את שליחות אללה ויראו אותו ולא יראו איש זולת אללה. אין כאללה לעשיית חשבון". גוף זה מציג את עצמו כמי שכולל אנשי דת "אמיתיים" (עֵלְמָאָא' חֶקִיקוֹן), שתפקידם לשרת את האמת ולהדריך (הדְאִיָה) את האומה לדרך הישר. מסר זה מועבר באמצעות ציטוט פסוק זה

הרקע ההיסטורי לצמיחת "האחים המוסלמים" במצרים על־ידי חֶסֶן אַל־בְּנָא בשלהי שנות ה־20 של המאה ה־20, הוא גם הרקע שלתוכו נולד קרצ'אוי. בנא היה מורו הרוחני של קרצ'אוי, והתלמיד זיהה במורו מיזוג נדיר של כמה אישים יחדיו: מלומד ואיש דְעָוָה, מחנך, מתקן (מְצַלַח), לוחם ג'האד

ופוליטיקאי. ב־1938 התרחשה פגישתו הראשונה של קרצ'אוי עם בנא, בסניף "האחים המוסלמים" בטנטא שבנא הגיע אליו כדי לשאת את דרשת ראש השנה המוסלמית.

סמל "האחים המוסלמים" שבו נראות שתי חרבות וביניהן הקראא'ין. על כריכת הקראא'ין כתוב: "הנהו קראא'ין נכבד" (56:77). מתחת לחרבות מופיעה המילה הראשונה של פסוק בקראא'ין 8:60: "והכינו" [המשך הפסוק: "להם, מה שתוכלו, כוח וסוסים רתומים לקרב, מפחידים בהם את אויבי אלה ואויבכם]. מסביב לסמל מופיעה סיסמת "האחים המוסלמים": אלה מטרטנו; השליח מנהיגנו; הקראא'ין חוקתנו; הג'האד דרכנו; המוות למען אלה הנעלית בכמיהותינו

לאחר פגישתם הראשונה תיאר קרצ'אוי את אהבתו לבנא במושגים של אהבה ממבט ראשון, אך ציין כי בעולם ההטפה ועשיית הנפשות זו "אהבה מהמילה הראשונה"¹⁷. ב־1948 נאסרה פעילות "האחים המוסלמים" במצרים, וחבריהם, ובהם קרצ'אוי, נכלאו.¹⁸ ב־13 בפברואר 1949, בהיותם בכלא, שמעו על הירצחו של בנא¹⁹ כנקמה על רצח ראש ממשלת מצרים, מחמוד פַהְמִי באשא אל־נְקְרַאשִי בדצמבר 1948 (רוצחו היה עֶבֶד אל־מִג'ִיד חֶסֶן, סטודנט לוותרניריה וחבר "באחים המוסלמים").²⁰ ב־1954, לאחר העימותים בין משטר גמאל עבד אל־נאצר ל"אחים המוסלמים", נכלאו פעילים רבים של "האחים המוסלמים" ובהם קרצ'אוי, במה שנודע כתקופת "המבחנים הקשים" (מֶחֶן) שהחלה כבר ב־1948.²¹ המאסר נמשך עד יוני 1956, ולוה, על־פי תיאורו של קרצ'אוי, בעינויים קשים. קרצ'אוי תיעד את העינויים בכלא בקצִיֶדָה שנודעה כ"נוֹנִיָה", חורזת באות נון.²²

ב־1965 ביקש קרצ'אוי מ"האחים המוסלמים" שלא לפעול עוד רשמית במסגרתם, כדי שיוכל להתפנות ולפעול למען המוסלמים כולם בכל המדינות ומכל האסכולות. הוא הדגיש כי אף שפרש מפעילות ארגונית רשמית ב"אחים", לא התנתק מהדעוה של התנועה שכן זו, לדבריו, דבר שהוא חי למענו ואף ימות למענו. קרצ'אוי ציין כי הוצע לו תפקיד "המדריך הכללי" (אל־מֶרְשָד אל־עֵאם) של "האחים המוסלמים" פעמים מספר, אך הוא סירב לקבל את התפקיד מכיוון שהעדיף להיות מדריך ומורה דרך לאומה המוסלמית כולה.²³

בסכמו את הישגי האומה המוסלמית במאה ה־20, ציין קרצ'אוי כי אחד ההישגים המשמעותיים ביותר הוא הופעת תנועות החידוש וההחייאה המוסלמיות, ובראשן "האחים המוסלמים".²⁴ קרצ'אוי מנה את ההישגים העיקריים של התנועה בעינו מכינונם: במישור הרעיוני הם הצליחו להתנגד לפלישה התרבותית המערבית, ולהשיב למוסלמים את הביטחון באסלאם ובשליחותו. במישור הרגשי הצליחה התנועה לעורר את רגשות המוסלמים כלפי בעיות האומה, ובראשן סוגיית פלסטין.

במישור החינוכי עיצבה התנועה דורות של מוסלמים שמיטיבים להבין את האסלאם כמערכת כוללת ומקיפה.

בתחום הג'האד הביאה התנועה להחייאתו, ולא הסתפקה במובן הרוחני שלו, כלומר נגד היצר הרע, אלא אימצה את הג'האד הפיזי נגד הכוחות האימפריאליסטים והשלטון העריץ במדינות האסלאם. בתחום הכלכלה גיבשה התנועה את הכלכלה המוסלמית, כחלופה לזו הקפיטליסטית והסוציאליסטית. כמו כן, עסקה במתן שירותים סוציאליים לחברה. כל התחומים הללו הם המצע לפעילות זרם הווסטיה שגיבש את עצמו כאסכולה ברוח בנא ו"האחים המוסלמים", תוך התאמת המסרים למציאות המשתנה.

פסיקת ההלכה של קרצ'אוי במסגרת "האביב הערבי"²⁵ ובמיוחד במצרים מכורתו, יכולה ללמד על היותו איש "האחים המוסלמים" אף אם רשמית אינו חבר בתנועה מאמצע שנות ה-60. הוא ניצל את פסיקת ההלכה כדי לעצב את דעת הקהל במצרים לתמוך בשלטונו של מחמד מרסי, איש התנועה, ולהתנגד לעבד אל-פתאח אל-סיסי שהדיח את מרסי ביולי 2013. את תמיכתו הבלתי מסויגת בשלטון מרסי, הזדהותו המוחלטת עם "האחים המוסלמים", זהותו כאחד מהם והתנגדותו לחילופי השלטון ביולי 2013, ביטא קרצ'אוי למשל בפסק הלכה בינואר 2014,²⁶ שבו קבע כי יש חובה שרעית להחרים את משאל העם במצרים ביחס לחוקה שהציע סיסי. "אני רואה בהשתתפות במשאל על החוקה ולקיחת חלק בכל פעולה שיש בה כדי לחזק את השלטון המהפכני הזה, להעניק לגיטימיות, להאריך את תקופת קיומו או לחזק את עוצמתו שיתוף פעולה לדבר חטא ולתוקפנות (או השגת גבול) [ביטוי אחרון זה על בסיס הנאמר בקראאין 5:2] ומעשה שאסור (מחרם) מבחינת השריעה בשל דבר אללה יתעלה: [מצטט את 5:2] שתפו פעולה במעשים טובים וביראת שמים, ואל תשתפו פעולה זה עם זה בחטא ובעושק, והיו יראי אללה, כי הוא עונש קשות".

לכן אין תמה כי מבחינת שלטון סיסי במצרים נתפס קרצ'אוי כאיש דעוה של "האחים", ובמאי 2015 נגזר עליו גזר דין מוות.²⁷ בעקבות גזר הדין פרסם קרצ'אוי הודעה חשובה ובה כתב בין היתר: "האם זה עונשכם לי כיוון שאני אומר בקול רם את האמת ואני תמכתי בזכותו של העם להשיג את חירותו? האם תפחידו אותי בגזר דין מוות? סיסמתי בחיים, מיום שהתחלתי לבקש ידע [כלומר ללמוד אסלאם] ולעשות דעוה, היא: [33:39] 'אלה אשר [כלומר הנביאים שקדמו למחמד] מסרו את שליחות אללה ויראו אותו ולא יראו איש זולת אללה. אין כאללה לעשיית חשבון'. קראתי משחר נעורי וקראו אחי כולם: 'המוות למען אללה [הוא] הנעלית בכמיהותינו' (אַלְמֹת פִּי סַבִּיל אַלְלָה אַסְמָא אַמְאִנִּינָא) [חלק מסיסמת "האחים המוסלמים"]"²⁸.

מעברו של קרצ'אוי ממצרים לקטר – גיבוש בסיס תמיכה של השלטון הקטרי באחים המוסלמים

נקודת מפנה בחייו של קרצ'אוי הייתה מעברו בספטמבר 1961 ממצרים לקטר, לאחר שעבר את המבחן שהעניק את הזכות לסטודנט באל-אזהר להיות מושאל למדינה ערבית שבה יש צורך במורים. ב-1977 ייסד בקטר את הפקולטה לשריעה וללימודים אסלאמיים באוניברסיטת קטר, ושימש כדיקאן

שלה עד סוף השנה האקדמית של 1990. ²⁹ ב-1994 הוקם המסגד על-שם עמר בן אל-ח'טאב בקטר, שם העביר קרצ'אוי משך שנים רבות את דרשות יום שישי בשידור חי בטלוויזיה של קטר.

בשנות ה-90 של המאה ה-20, עקב מהפכת התקשורת והמידע, החל להפיץ את השקפתו גם באמצעי התקשורת האלקטרוניים על גוניהם. בנובמבר 1996 עלתה לשידור בערוץ אל-ג'זירה התוכנית "השריעה והחיים" (אלשריעה ואלח'יאה). בתוכנית זאת דן קרצ'אוי בסוגיות אסלאמיות, והשיב לשאלות הצופים. ³⁰ קרצ'אוי לא רק עשה שימוש במדיה החדשה להפצת רעיונותיו, אלא אף התיר אותה עקרונית מבחינה הלכתית. קביעתו הייתה כי כל חידוש טכנולוגי דוגמת טלוויזיה, טלפון סלולרי או אינטרנט, הוא אמצעי שדינו מבחינת השריעה נקבע על-פי כוונת (מקצד) השימוש בו. ב-1997 לדוגמה, בהתירו את הקמת האתר אסלאם און ליין (<https://islamonline.net>), הדגיש כי אפשר לעשות שימוש בו לצרכים דתיים: הטפה למוסלמים לאסלאם הנכון שהוא, לדבריו, האסלאם הווסטי; קריאה ללא-מוסלמים להצטרף לאסלאם. קרצ'אוי ראה באינטרנט ובחידושי הטכנולוגיה חסד אלוהי שיש להודות לאל עליהם, ולא להשתמש בהם כדי להמרות את פיו של אללה. ³¹ הנוכחות והפעילות של קרצ'אוי בקטר, וקשריו עם משפחת השלטון, הביאו לחיזוק התמיכה ב"אחים המוסלמים". ³²

בנסיכות קטר בתקופת שלטונו של הנסיך חמד בן ח'ליפה א'ל ת'אני (1995–2013), נתפס קרצ'אוי אוצר לאומי, והיה אחד מגורמי הכוח וההשפעה של קטר בעולם הערבי. הדבר השתקף בדבריו של שר לשעבר בממשלת קטר בוועידה בארצות-הברית בנובמבר 2002, בסוגיית היחסים בין קטר לעולם המוסלמי: "לסעודיה יש את מכה ואת אל-מדינה ואילו לנו [בקטר] יש את קרצ'אוי". ³³

עם העברת השלטון בקטר מידי האב חמד בן ח'ליפה לבנו תמים בן חמד, נפוצו שמועות כי הנסיך החדש נתן לקרצ'אוי ארכה קצרה כדי לעזוב את קטר ובכוונתו לשלול ממנו את האזרחות הקטרית שהעניק לו אביו. צעד זה יוחס לחשש של אמיר קטר החדש מפני "האחים המוסלמים", שקרצ'אוי נתפס כנאמנם. לשכת קרצ'אוי מיהרה להכחיש את הידיעות, וטענה כי כלי התקשורת הסוריים אחראים להפצת שמועה זו בשל עמדתו הנחרצת של קרצ'אוי נגד משטרו של בשאר אל-אסד. הלשכה הדגישה את הקשר האמיץ בין משפחת השלטון בקטר, ובין קרצ'אוי שהעריך מאוד, לשון ההודעה, את מאמצי קטר בתמיכתה במהפכות "האביב הערבי". כמו כן הדגיש קרצ'אוי את תפקידו המשמעותי בקטר, שהתבטא בייסוד הפקולטה לשריעה באוניברסיטת קטר, ייצוג המדינה בוועידות בין-לאומיות ותוכניות טלוויזיה שהשתתף בהן. ³⁴

אף ששהה בקטר שנים רבות, נשאר קרצ'אוי מצרי במהותו והלהג השגור בפיו היה כמובן מצרי – דבר שניכר גם כאשר דיבר בערבית ספרותית. הוא הדגיש כי לא ניתק ממולדתו ומעמו, שהם לדבריו חלק בלתי נפרד ממנו והוא מהם. "מצרים היא אשר מזעיפה פניה בפני כל אימת שאני מחייך אליה ונושכת את ידי כל אימת שאני מושיט יד ללחוץ את ידה. אני מתכוון במצרים למדינה ולא לעם שכן אני, בחסד אללה יתעלה, נהנה מאהבת בני מולדתי כמו [אהבתם] של המוסלמים האחרים, כפי שאני חש ומרגיש בכל מקום שאני מגיע אליו באדמת האסלאם. זהו חסד [אלוהי] שאיני יכול להכיר עליו את [מלוא] התודה". ³⁵

על רקע המתח ששרר בין "האחים המוסלמים" למשטר המצרי במשך השנים, רגע היסטורי מבחינת קרצ'אוי הייתה הגעתו למידאן אל-ת'חריר ביום שישי, 18 בפברואר 2011 – שנודע בשם "יום שישי

של הניצחון" (ג'מַעַת אל-נִצְר). קרצ'אוי הגיע כדי לשאת דרשה בפני כשני מיליון מצרים שהתכנסו בכיכר, לציין את ניצחון המהפכה העממית ואת נפילתו של משטר מִבְּאֲרֵכ.³⁶ מבחינת קרצ'אוי זה היה רגע של סגירת מעגל, לאחר שעזב את מצרים בשנות ה־60 וחזר כמנצח. בדרשתו ההיסטורית אמר: "אני הראשון לברך את הצעירים הללו אשר יש מי שחשבו שהם לא ינצחו, אך אני בשבוע שעבר [כלומר בדרשה בקטר ביום שישי, 11 בפברואר 2011] נשבעתי באללה מעל במת הדרשן שהמהפכה עתידה לנצח וכי הצעירים הללו לא יובסו לעולם, כי אני מאמין בדרכי (סַנְן) אללה ביקום שאינן משתנות [רומז להיגד המופיע בקראא'ן מספר פעמים, למשל ב־33:62] ואני מאמין בהבטחת אללה שאינו משקר לעולם. אללה הבטיח את ניצחון המאמינים והבטיח לעזור לאמת [לנצח] את השקר (מצטט את 17:81): 'אמור, הנה באה האמת וההבל נמוג, אכן ההבל נמוג לעד' [פסוק שציטט הנביא מחמד לאחר שנכנס לַכְּעָבָה במכה בשנת 630 לספירה וניתן את פסלי האלילים]."³⁷

ראוי לציין כי קרצ'אוי השתתף במהפכה המצרית בפרט וב"אביב הערבי" בכלל, הן במתן פסקי הלכה תומכים כמו זה שבו התיר לצאת להפגנות מחאה בדרכי שלום נגד המשטרים העושקים וראה בזה סוג של ג'האד ובכל מי שנהרג בהן שהיד, והן עלידי דרשות ופרסום הודעות תמיכה במהפכות.³⁸

מכונן ומניח השורשים (תאציל) לזרם הווסטיה

את הזרם הרעיוני שעיצב החל בשנות ה-70 של המאה ה-20, כינה קרצ'אוי בשם וְסְטִיָּה. עוד לפני שהשתמש במונח לציון שם הזרם, קבע כי הווסטיה היא אחת התכונות הייחודיות של האסלאם. הוא הגדיר תכונה זו כאיזון (תואַזַן או אַעְתְּדָל) בין שני דברים מקבילים או מנוגדים, בדרך שמי מהניגודים אינו בעל השפעה בלעדית ואינו דוחק את האחר ומאפיל עליו. כדוגמה לקצוות מקבילים או מנוגדים ציין את הרוחניות מול החומרנות; האינדיווידואליזם לעומת הקיבוציות; הריאליזם מול האידיאליזם; הקביעות מול השינוי וכדומה.³⁹

מקור ההשראה הקראא'ני לווסטיה הוא פסוק 143 בסורת אל־בַּקְרָה, 2: "כך עשינו אתכם אומה מן המיטב (אֵמָה וְסֵט) [או עדה שהולכת בדרך האמצע], למען תעידו על מעשי האנשים ולמען יעיד השליח על מעשיכם". פסוק זה מציין את ה"וְסֵט" כתכונה של האומה המוסלמית, ופרשני הקראא'ן העניקו לה פירושים שונים שבמידה רבה השפיעו על בחירת השם לזרם הרעיוני של קרצ'אוי. לפי הפרשנים, תיאר אלה את האומה המוסלמית כאומת אמצע בין הנוצרים ליהודים, שכן הדבר האהוב ביותר על אלה הוא האמצע.⁴⁰

איור 2: האיזון והווסטיה באסלאם

החידוש של קרצ'אוי היה בהגדרת הווסטיה⁴¹ כזרם רעיוני בעל סימני היכר ברורים ומצע ברור, וגיבושו כזרם המרכזי של תופעת ההתעוררות (צִחְוָה) האסלאמית.⁴² זרם הווסטיה בהנהגתו השתתף בניסוח הפתרון האסלאמי שהתגבש כחלק מההתעוררות האסלאמית בסוף שנות ה-60, לאחר התבוסה במלחמת ששת הימים. הזרם החל במצרים, ולאחר מכן ברחבי המזרח התיכון. שם הזרם אוצר את כל מאפייניו הייחודיים של הזרם, כפי שהוגדרו על־ידי קרצ'אוי. בשל מטענו התרבותי והרעיוני העשיר של המונח, אין לנסות ולתרגמו. בשנות ה-70 של המאה ה-20 שמה לה הווסטיה למטרה להדריך את התנועות האסלאמיות האלימות שצמחו במצרים במסגרת ההתעוררות האסלאמית, והאשימו את המשטר המצרי בכפירה. אחת מן הקבוצות – הג'האד האסלאמי המצרי – אחראית לרצח הנשיא אנֶר אל־סאדאת ב־1981.

פיגועי 11 בספטמבר היו נקודת מפנה חשובה ביחס שבין האסלאם למערב. קרצ'אוי, כנציג הווסטיה, ראה את תפקידו להעניק את הפרשנות הווסטית החלופית לזו של אל־קאעֶדָה. לדבריו: "אחרי 11 בספטמבר נפתחה מתקפה תקשורתית עצומה נגד האסלאם, לצד המערכה הצבאית. האסלאם נחשב למקור הטרור והאלימות בעולם. המוסלמים החלו להתמודד עם שאלות שונות מצד אנשי המערב בכל מקום, [שאלות] שבהן האשמות בעלמא כלפי האסלאם, ספרו [כלומר הקראא'ן], נביאו, השריעה שלו, הציוויליזציה המוסלמית, ההיסטוריה והאומה"⁴³.

קרצ'אוי סבר כי ראוי לה להתעוררות לעבור משלב ההתבגרות לשלב הבגרות והבשלות. מעבר זה התבטא, בעיניו מקנאות וסגירות לסובלנות ופתיחות; מהגזמה לווסטיה; מאלומות לרחמים.⁴⁴ אחרי 11 בספטמבר וצמיחת הזרם הסלפי הג'האדי – השוקת האידיאולוגית של אל־קאעדה ולאחר מכן של המדינה האסלאמית (מ־2014), ביקש קרצ'אוי לאבחן פגם הלכתי בזרם זה בסוגיות כמו מטרות הג'האד, מרד אלים נגד שליטים מוסלמים שמואשמים בכפירה והאשמה בכפירה (תִּכְפִּיר) של מוסלמים בידי מוסלמים.⁴⁵

אולם הזרם שהציג אינו מתון, כפי שסברו כמה מהחוקרים במערב, אלא מעשי. החזון של הזרם הווסטי בהנהגת קרצ'אוי לא היה שונה מזה של הג'האד העולמי, שכן העתיד שייך לאסלאם אשר לפי הנבואה של הנביא מחד, ייכנס לכל בית, יחזור לשלוט באירופה, ישחרר את רומא ויקים ח'ליפות ישרת דרך. בניגוד לג'האד העולמי, הווסטיה דוגלת בכיבוש אירופה בדרכי שלום, "בעט ובלשון, לא בחרב ובחודי החרבות".⁴⁶ הווסטיה היא שהעניקה לארגונים אסלאמיים דוגמת חמאס והתנועה האסלאמית בישראל, על שני פלגיה – את עקרונות הפרגמטיזם האסלאמי בגבולות השריעה. העקרונות המנחים לפרגמטיזם זה הם:

איזון בין הקביעות הבלתי משתנות (תְּוָאֵבַת) ובין הדברים המשתנים (מִתְעַיְרָאֵת). בשדה ההלכתי מתכוון קרצ'אוי בעיקרון זה ליצירת איזון בין הקביעות הנחרצות של השריעה ובין תמורות הזמן. מכאן הוא גוזר את השתנות פסק ההלכה על־פי תמורות הזמן, המקום, המצב והנוהג. חמאס גוזרת מעיקרון הלכתי זה את מהות הפרגמטיזם: קביעות במטרות רחוקות הטווח של התנועה, וגמישות והתפתחות באמצעים למימושן.⁴⁷ אסמאעיל הניה קבע כי המייחד את חמאס הוא ההתעקשות של התנועה לשמור על העקרונות הבלתי משתנים (תְּוָאֵבַת) של העם הפלסטיני ושל ההתנגדות (מקאומה), לצד גילוי גמישות הנחוצה במסגרת הפעולה הפוליטית.⁴⁸

עקרונות היסוד שחמאס רואה בהן לשיטתה קווים אדומים הם: א. שחרור פלסטין מהים ועד הנהר והקמת מדינה פלסטינית ריבונית על שטח כל פלסטין. שחרור פלסטין הוא חובת העם הפלסטיני בפרט והאומה הערבית והמוסלמית בכלל. ב. זכותו של כל פלסטיני לשוב לאדמתו (חק אלעודה) ולהינות בה מכל זכויות האדם ובראש ובראשונה מזכות ההגדרה העצמית (חק תקריר אלמציר). זכות השיבה לפליטים ולעקורים הינה זכות טבעית הן אישית והן קיבוצית ואין לוותר עליה. ג. מסגד אלאלקצא הוא זכות טהורה של העם הפלסטיני והאומה המוסלמית ולכיבוש אין כל חלק בו. ירושלים היא בירת פלסטין והיא בעלת מעמד דתי, היסטורי ותרבותי מיוחד. ד. אין הכרה בישראל ואין הכרה בלגיטימציה של הפרויקט הציוני. ה. דחיית כל הפתרונות והסדרים שנועדו לחסל את הסוגייה הפלסטינית. ז. ההתנגדות (מקאומה) לכיבוש בכל האמצעים היא זכות לגיטימית. ההתנגדות החמושה היא בחירה (ח'אר) אסטרטגית. היא נועדה לשמירת עקרונות היסוד והשבת זכויות העם הפלסטיני.

סעיף 20 במסמך חמאס מ־2017 יכול לייצג עיקרון וסטי זה.⁴⁹ בסעיף נכתב: "אין ויתור על חלק כלשהו מאדמת פלסטין יהיו הסיבות, הנסיבות והלחצים אשר יהיו, ויארך הכיבוש ככל שיארך. חמאס דוחה כל חלופה לשחרור מלא של פלסטין, מהים ועד הנהר. עם זאת, ובאופן שאין פירושו כלל הכרה בישות הציונית ולא ויתור על זכות פלסטינית כלשהיא, חמאס סבורה שהקמת מדינה פלסטינית עצמאית בעלת ריבונות מלאה שבירתה ירושלים בקווי 4 ביוני 1967, עם שיבת הפליטים והעקורים לבתיהם שמהם הוצאו, היא נוסחה של הסכמה לאומית משותפת".

סעיף זה מניח את התשתית למעין "תכנית שלבים" הדומה לזו שאימץ אש"ף ב-1974. חמאס אימצה תוכנית זו של שלבים כבר בראשית שנות ה-90, לאחר הסכם אוסלו, ועיקרה להשיג מדינה פלסטינית בגדה וברצועה כשלב בדרך להשגת שחרור פלסטין כולה.⁵⁰ רעיון זה עולה בקנה אחד עם עיקרון ההדרגתיות שמאמצת הווסטיה. קרצ'אוי קבע כי ההדרגתיות היא נוהג ביקום (סְנֵה פְּנֵיה) כמו גם בשריעה. משמעו כי אין להחיש את הדברים טרם זמנם, ואין לקצור את הפירות לפני הבשלתם.⁵¹

ביטוי נוסף לפרגמטיזם של חמאס הוא נכונותה לקבל שביתת נשק זמנית (הדנה) עם ישראל בתנאים מסוימים.⁵² שביתת הנשק טקטית ונועדה לקדם את התועלת של חמאס, דוגמת התעצמות צבאית ושיפור היערכותה הצבאית לקראת המערכה הבאה. הדבר עולה בקנה אחד עם אחת ההתניות להדנה בהלכה המוסלמית – השגת תועלת עבור המוסלמים.⁵³

הלכת האיזונים (פְּקָה אַל־מִאֲזֵנָאֵת) והלכת סדר העדיפויות (פְּקָה אַל־אֲוְלִיָּאֵת). מבחינה הלכתית הלכת סדר העדיפויות היא קביעת סדר עדיפות ביחס לקיום המצוות, למשל, מצוות חובה קודמות למצוות רשות ומצוות אישיות זכות לקדימות על פני מצוות קולקטיביות. הלכת האיזונים היא נדבך משמעותי ושורש פסיקה מרכזי של הווסטיה, במסגרת ההתחשבות בתועלת.⁵⁴ הווסטיה יוצרת איזון בין התועלות והנזקים שבעשיית מעשה, כדי להכריע מבחינה הלכתית. תועלת הקבוצה למשל קודמת לתועלת היחיד.⁵⁵ הניה סבור כי אחד מגורמי הכוח של חמאס הוא החוכמה הפוליטית שלה, והלכת האיזונים וסדר העדיפויות שאימצה.⁵⁶

דוגמה לשימוש בעיקרון זה עלידי חמאס אפשר לראות בהחלטתה להשתתף בבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית ב-2006. בתוכנית של "סיעת השינוי והרפורמה" (אַל־תַּעְיִיר וַא־אַצְלָאח) שהקימה לקראת הבחירות, היא נימקה את השתתפותה בהן בדרך שצעד זה הוא חלק מהתוכנית הכוללת לשחרור פלסטין ושיבת העם הפלסטיני למולדתו. לדעת חמאס, ההשתתפות בבחירות מחזקת את תכנית ההתנגדות והאנתפאדה. שאלת ההשתתפות בבחירות נתונה לאג'ת'האד, שיקול דעת אנושי, ואיננה עיקרון אמונתי בלתי משתנה.⁵⁷ כלומר חמאס שקלה את סוגית ההשתתפות בבחירות במאזניים של תועלות ונזקים, והגיעה למסקנה כי התועלת עולה על הנזק.⁵⁸

עיקרון הבנת המציאות (פְּקָה אַל־וֹאקַע) נכוחה שאומץ עלידי הווסטיה כעיקרון בפסיקה. חמאס הפכת זאת לכלי בשדה הפוליטי ובשדה הלחימה, משמע אימוץ של ריאליזם (וַאֲקַעִיָּה). המשמעות המעשית היא כי בפסיקתו ניסה קרצ'אוי לאזן בין התועלות (מִצְאֵלַח) לנזקים (מִפְּאֵסַד), ולפסוק בהתחשב במציאות המשתנה. כפי שקבע מאיר ליטבק, אף שחמאס עודדה ביצוע פעולות אסתשהאד כביטוי הנעלה ביותר של הג'האד נגד היהודים, לא מדובר בתנועה "מטורפת" שאיננה מתחשבת במציאות, או בכזו הפועלת בצורה העלולה לסכן לא רק את עצם קיומה אלא גם את האינטרס הפוליטי שלה. להפך, מדובר בתנועה הפועלת בצורה מושכלת ורציונלית, היודעת בדרך כלל להתאים את האמצעים למטרות.⁵⁹

מתן משקל לרציונל לצד ההשראה, ועידוד העיון והמחשבה. אין סתירה בין המסורת (נְקַל) לרציונל (עַקַל).⁶⁰

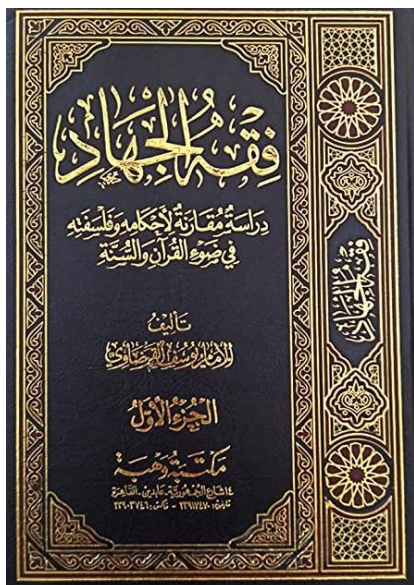
אחת התוצאות של אימוץ הווסטיה עלידי חמאס והתנועה האסלאמית בישראל, היא היכולת לפנות לקהלים שונים בשפות שונות ולהתאים את המסר לנמען. קרצ'אוי ראה בכך חלק מעקרונות ההטפה של האסלאם. את העיקרון ולפיו יש לדבר עם אנשים בלשונם, למד קרצ'אוי מן הכתוב בקראאן

(14:4), שם נאמר כי אללה שולח שליחים היודעים את שפת עמם כדי שיוכלו להבהיר את המסר לעמם. קרצ'אוי הסיק מכאן כי אין הכוונה רק לפנות לסינים בסינית ולרוסים ברוסית, אלא "לדבר לאנשים במזרח בלשון אנשי המזרח, ובמערב בלשון אנשי המערב".⁶¹ לפיכך אין תמה כי ח'אלד משעל ציין במסיבת העיתונאים במאי 2017 שבה הציג את אמנת חמאס החדשה, כי אנשי חמאס נפגשו לפני פרסומו עם מומחים בתחום המשפט הבינלאומי כדי לשמוע את הערותיהם, ונועצו עם מומחים לשפה האנגלית לצורך תרגום המסמך.

סוגיה משמעותית היא תרגומו של המונח "וסטי" בנוסח האנגלי של מסמך חמאס (סעיף 8 במסמך). "תנועת חמאס מבינה את האסלאם כמקיף את כל היבטי החיים ונכון לכל זמן ומקום; רוחו [של האסלאם] היא הווסטיה המאזנת (וסטיה מעתדלה). חמאס מאמינה כי האסלאם הוא דת של שלום וסובלנות. בה חיים הנוהים אחר החוקות והדתות בביטחון ובחסות. כמו כן היא מאמינה שפלסטין הייתה ותישאר דוגמה לדו קיום, סובלנות ויצירה תרבותית".

הביטוי "וסטיה מעתדלה" תורגם בנוסח האנגלי הרשמי של מסמך חמאס: *justly balanced middle way and moderate spirit*. אולם המונח וסטיה הוא כאמור מונח טעון מבחינה תרבותית, ואוצר את כל עיקרי זרם הווסטיה ועקרונותיו שעוצבו בידי קרצ'אוי. לכן לא ניתן לתרגמו לאשורו לשפות זרות. התרגום האנגלי שהוצע עלידי חמאס, שהוא תרגום שבו גם נעשה שימוש בספרות המחקרית לעיתים, כוון לאוזניים מערביות כדי להעביר את המסר שווסטיה משמעה מתינות.⁶² במסיבת העיתונאים קבע משעל כי המסמך מיועד לקהלים שונים, שאחד מהם הוא "הסביבה האזורית והבינלאומית".

קרצ'אוי כמנהיג רוחני וכפוסק הלכה

איור 3: כריכת ספרו המקיף של קרצ'אוי פקה אל ג'האד – דראסה מקארנה לאחכאמה ופלספתה פי צ'וא אלקראאין ואלסנה, (הלכת הג'האד – מחקר משווה לדינו והפילוסופיה שלו לאור הקראאין והסנה)

בתחום ההלכתי הקימה חמאס את "אגודת חכמי הדת של פלסטין" (ראבטת עלמאא' פלסטין), שאמורה לספק גיבוי אידיאולוגי והלכתי למצעה ולהחלטותיה המדיניות של התנועה. אולם כאשר נדרשו הכרעות בעלות משמעות פוליטית-אידיאולוגית מהמעלה הראשונה, הכירה חמאס כסמכות ההלכתית העליונה שלה בקרצ'אוי.⁶³ הלה הזדהה עם חמאס כתנועת התנגדות שכור מחצבתה הוא "האחים המוסלמים". הוא סיפק לחמאס צידוקים הלכתיים לפעולותיה, אף אם סתרו את השריעה או יצרו בעייתיות מבחינה הלכתית. את ההשפעה העמוקה של זרם הווסטיה בהנהגת קרצ'אוי על תפיסת חמאס היטיב לבטא הניה. "אחים ואחיות! כאשר אנו עומדים לצד השיח' [קרצ'אוי] אנו עומדים לצד הדרך המוסלמית הנכונה והישרה, לצד דרך הווסטיה שעליה התבססה השריעה ההגונה הסובלנית לנוכח חוסר היציבות השוררת בזירה המוסלמית בתקופה זו".⁶⁴

עוד ציין את תרומתו הרבה של קרצ'אוי לג'האד בפלסטין ובעיקר לחמאס. כדוגמה לתמיכה זו הביא את פסיקתו של קרצ'אוי בנוגע לפעולות האסתשהאד (פיגועי ההתאבדות) בשנות ה-90. בפסק הלכה זה קבע קרצ'אוי כי פעולות האסתשהאד שביצעה חמאס הן "מהסוג העצום ביותר של ג'האד למען אללה. הן [חלק] מהטלת מורא לגיטימית (אָרְהָאב) שעליה הורה הקראאין ב-60:8".⁶⁵

יש לציין כי בשלל סוגיות מכריעות לחמאס סיפק לה קרצ'אוי פסיקות הלכה, דוגמת הסכמי אוסלו שאותם אסר מבחינה הלכתית,⁶⁶ מתן לגיטימציה להרג שביצעה חמאס נגד אנשי הפת"ח בעת המלחמה ביניהם בשנים 2006–2007⁶⁷ ומתן לגיטימציה לחמאס למעשי ההרג שביצעה ב-2009 במסגד אבן תימיה ברפיח נגד הסלפים הג'האדים, אנשי אלקאעדה, ברצועת עזה. חלקו בתמיכה בג'האד בפלסטין התבטא, מעבר לפרסום פסקי הלכה, גם בהקמת מוסדות תמיכה בבעיה הפלסטינית ובירושלים דוגמת הקמת "מוסד ירושלים הבינלאומי" ב-2001. קרצ'אוי אף עמד בראש מועצת הנאמנים שלו.⁶⁸ כמו כן, הוא היה שותף פעיל וזים כינון פרויקטים שתכליתם איסוף כספים למען המאבק בפלסטין, דוגמת "קואליציית הצדקה" (אָאָתְלָאף אל־ח'יר) שהוקמה ב-2001.⁶⁹

ב-2010 נערכה בעזה ועידה מטעם משרד ההקדשים והעניינים הדתיים תחת הכותרת: "מאמצי הד'ר יוסף קרצ'אוי בשירות האסלאם ומתן עזרה לבעיה הפלסטינית". הניה העלה על נס בוועידה את תרומתו של קרצ'אוי לבעיה הפלסטינית. הדבר נחוץ, הדגיש הניה, שכן נרקמה מזימה שהוציאה את הבעיה הפלסטינית מהמעגל האסלאמי והפכה אותה לבעיה ערבית, אחר כך פלסטינית וכזו הנוגעת רק לעם הפלסטיני. בשל הדגש ששם קרצ'אוי על סוגיית קדושת ירושלים לאסלאם, העניק הניה לקרצ'אוי את התואר "שיח' אל־אָקְצָא, שיח' אל־קָדְס". ספרו של קרצ'אוי ירושלים – בעיית כל מוסלמי שיצא לאור ב-1998, הטביע חותם על גיבוש מסמך חמאס שנים לאחר מכן.

קביעות הלכתיות בתחום הלחימה (פקה אלג'האד) שהשפיעו על חמאס

מפעולות אסתשהאד לירי טילים

להיתר שנתן קרצ'אוי לפעולות האסתשהאד בישראל, העיר שתי הערות חשובות: הראשונה, ההיתר ניתן לפלסטינים בשל נסיבותיהם המיוחדות בהגנה על עצמם, על משפחותיהם, על ילדיהם ועל הדברים שאסור לפגוע בהם (תַרְמָאת). "לא התרנו פעולות אלה [של אסתשהאד] שלא בפלסטין בשל היעדר ההכרח המחייב זאת או מתיר זאת. אנלוגיה בין המדינות האחרות ובין פלסטין, כמו מי שמתמשים בפעולות אלה נגד מוסלמים, למשל באלג'יר, מצרים, תימן, סעודיה, עראק, פקיסטאן וכדומה, זהו היקש שלא במקומו, שיש בו הבדל [בין המקרה המהווה בסיס להיקש ובין המקרה החדש שבנוגע אליו מקישים], ולפיכך היקש זה בטל מבחינה שרעית".⁷⁰ דוגמה להיקש מוטעה שכזה היא, לדברי קרצ'אוי, להחיל את ההיתר שניתן לפעולות האסתשהאד בפלסטין, על פיגועי 11 בספטמבר ולפסוק כי אלה האחרונים נחשבים פעולות אסתשהאד המותרות על־פי השריעה.⁷¹

ההערה השנייה, בידי הפלסטינים כיום (קרצ'אוי כתב זאת ב־2009) טילים שיכולים להגיע לעומק ישראל – מה שיכול להיות חלופה לפעולות האסתשהאד. אף שטילים אלה אינם מגיעים לטווח הטילים שיש בידי ישראל, יש בכוחם להזיק לה, להדאיגה ולהטרידה.⁷² מיותר לציין כי בין אם מדובר בפעולות אסתשהאד ובין אם מדובר בירי טילים לעומק ישראל, בשני אמצעים אלה לא ניתן לעשות הבחנה בין לוחמים לבלתי מעורבים בלחימה או אזרחים חפים מפשע.

ישראל היא דָאָר א־לְחָרְב, בית המלחמה

כל העולם נחשב ביחס למוסלמים כְּדָאָר א־לְעֵהָד – משכן שבו יש הסכם אי לוחמה בין המוסלמים לכופרים, להוציא את ישראל. "אנחנו קשורים עם העולם מסביבנו באמצעות אמנת האו"ם בהיותנו, אנחנו המוסלמים כולם, חברים בגוף זה."⁷³ לגבי ישראל, קבע אל־קרצ'אוי, כי חובת המוסלמים לבצע ג'האד לשחרור פלסטין במהלך גילוי סולידריות בין המוסלמים. מנגד ציין כי מדינות מוסלמיות שחתמו על הסכמי שלום עם ישראל, דוגמת מצרים וירדן, ישראל נהייתה ביחס אליהן דָאָר א־לְחָרְב, כלומר חלק מהסכם אי לוחמה זמני. עם זאת, קרצ'אוי התנגד להסכמי שלום נפרדים של מדינות מוסלמיות עם ישראל, שכן הפיצול בין המוסלמים ביחס לישראל מסב נזק לסוגיה הפלסטינית ולאומה המוסלמית.⁷⁴

סוגיית פלסטין היא, בעיני קרצ'אוי, הראשונה במעלה בעולם המוסלמי וחובת שחרורה מוטלת על כל בני האומה המוסלמית.⁷⁵ חובת המוסלמים, הדגיש, להחזיר אדמה זו לבעליה. החובה חלה ראשית על אנשי פלסטין, אך אם קצרה ידם החובה עוברת לשכניהם הקרובים עד שתכלול את האומה כולה.⁷⁶

חובת הכנת כל אמצעי הלחימה האפשריים מול ישראל

מ"פסוק ההכנה" (8:60) בקראאן גזר קרצ'אוי את החובה החלה על המוסלמים, להכין את כל אמצעי הכוח הצבאי הנחוץ כדי לנצח את האויב. ממצוות "קשירת הסוסים" (רַבָּאט א־לִח'יֵל) (8:60) הנזכרת בפסוק למד קרצ'אוי על חובת המוסלמים להיערך מצוידים בנקודות אסטרטגיות מול האויב. "לכל

תקופה יש את סוסיה ופרשיה", כתב. "הסוסים של תקופתנו הם טנקים, משוריינים, זוחלים וציוד לחימה אחר ביבשה". מציווי ההכנה לקראת האויב המוזכרת בקראא'ן למד קרצ'אוי, כי נדרש להכין ציוד צבאי מלחמתי הן בים והן באוויר. אולם עוד קודם להכנה הצבאית, נדרשת הכנה רעיונית ותרבותית של הלוחמים. במסגרת הכנה מנטלית זו יש ללמד את הלוחמים את פסוקי הקראא'ן ומסורות הנביא הנוגעים לג'האד למען אללה, לשבחיו ולדיניו.⁷⁷

כחלק מן ההכנה חייבת האומה המוסלמית להחזיק בנשק גרעיני שמרתיע את האויב. קרצ'אוי הבחין בין החזקה בנשק זה ובין השימוש בו. החזקתו ברשות האומה המוסלמית נחוצה, והיא ערובה לשלום. אולם גם את השימוש בנשק גרעיני אישר קרצ'אוי מבחינה הלכתית, כאשר מדובר בהכרח, לנוכח הכלל ההלכתי ולפיו "ההכרח מתיר איסור" (אל-צ'ר'וראת תב'יח אל-מ'חט'וראת). הכרח שכזה מתקיים, לשיטתו, כאשר המוסלמים נמצאים בסכנה שמאיימת על קיומם, ובמיוחד כאשר האויב, במקרה זה ישראל, מחזיק בנשק גרעיני ומאיים על המוסלמים להשתמש בו נגדם. במקרה זה המוסלמים יכולים ליזום מתקפה גרעינית כדי להגן על עצמם.⁷⁸

הר'באט, הנוכחות התמידית להגנה ולשמירה ותוך מוכנות לחימה, בירושלים ובאדמת פלסטין, היא מהסוג המשובח ביותר, והיא מצווה שמקרב את מבצעה לאללה. לכן רבאט בפלסטין מזכה את מבצעה בשכר גבוה יותר מבכל מקום אחר. "לא תחדל קבוצה מאומתית להביא לניצחון הדת, להכניע את אויביה, לא יזיק להם מי שיחלוק עליהם, להוציא מצוקה שפגעה בהם, ועד יום הדין הם יישארו כאלה. שאלו [את הנביא]: היכן הם? השיב: בירושלים (ב'ית אל-מ'קדס) ומבואותיה (א'פ'נאף בית אל מקדס)".⁷⁹

הבחנה בין טרור לג'האד

קרצ'אוי הבחין בין טרור שממנו יש להימנע והוא אינו קביל על-פי השריעה, ובין ג'האד שהוא קביל בשריעה. בטרור המגונה, להגדרתו, מטילים מורא במי שזכאים לחיות בביטחון, מענישים חפים מפשע ומבצעים שפיכות דמים. אך לא כך הדבר כאשר אדם מגן על מולדתו, נלחם נגד כובשיה וגוזליה באמצעות הכוח שיש בידו, למשל הופך את עצמו לפצצה אנושית בקרב אויביו. לנוכח זאת הגדיר קרצ'אוי בראש ובראשונה כטרור את פעולות המדינה הציונית, שלדבריו מתירה שפיכות דמים, הורסת בתים, שורפת מטעים, זורעת הרס והורגת ילדים, זקנים ונשים.

את פיגועי 11 בספטמבר הגדיר כטרור, על אף שגינה פיגועים אלה באופן מסויג בלבד; ואילו את פיגועי האסתשהאד בפלסטין הגדיר ג'האד קביל בשריעה.⁸⁰ הטלת המורא (א'קהאב) באויבי האסלאם משמעה הכנת כוח ככל האפשר וביצוע ר'באט. ההתנגדות הלאומית נגד הפולש הכובש היא, לשיטתו, לגיטימית ומוכרת על-ידי החוק השמימי, האזרחי והבינלאומי. לפיכך מותר לפלסטינים לפגוע בהתנחלויות ובמתנחלים, לקחת בשבי קצינים וחיללים ציונים, או לחטוף אותם ולהחזיק בהם ובתמורה לשחרר אסירים פלסטינים, או להביא לעזיבת הכיבוש וצבאותיו את המולדת.⁸¹

הגדרת המערכה נגד ישראל כמלחמת דת

המערכה בין היהודים למוסלמים החלה, לדברי קרצ'אוי, מכיוון שהיהודים גזלו מהמוסלמים את אדמת האסלאם, אדמת פלסטין. לשיטתו, היהודים לא רק גזלו את האדמה אלא אף גירשו את בעלי

הבית המקוריים וכפו את קיומם הזר באמצעות ברזל ואש, באלימות ובדם. "המערכה בינינו ובינם תמשיך להתקיים כל עוד סיבותיה מתקיימות. הפיוס ימשיך להיות דבר דחוי, אם יתבסס על הכרה בזכותם על האדמה שגזלו. שכן אין לאיש את הזכות לוותר על האדמה המוסלמית. לפיכך אפשרית רק הַדְנָה ביננו ובין ישראל, לפרק זמן קצר או ארוך, שבו שני הצדדים יפסיקו להילחם זה נגד זה, ובו תימנע שפיכות דמים, ישכון ביטחון ויתקיימו יחסים". אך העיקרון של 'שטחים תמורת שלום' [אל-אַרְץ' מְקַאבֵּל אל-סְלָאם] הוא מוזר, ונכפה על-ידי היגיון הכוח של האויב ותו לא".⁸²

המערכה לשחרור פלסטין, להשקפת קרצ'אוי שאומצה על-ידי חמאס, היא בעלת אופי דתי. על אף שהיא בשל האדמה הגזולה מניעיה ומטרותיה דתיים. "כל מערכה שאליה נכנס המוסלמי כדי להגן על האמת, להתנגד לשקר, לכוונן צדק או למרוד בעושק, היא דתית, כי היא למען אלה (פִּי סְבִיל אֱלֹהִים)".⁸³ מערכה זו היא דתית-אמונית, מכיוון שהאסלאם מחייב את המוסלמים להגן על אדמת האסלאם ורואה בכך את הג'האד הנעלה ביותר. כמו כן, הנהרג במלחמה זאת נחשב לסוג הנעלה ביותר של השהידים. הג'האד שנועד להגן על האדמה הוא חובה אישית (פְּרִיץ' עֵין), קל וחומר כאשר מדובר ב"כיוון התפילה הראשון" (אולא אל-קְבֵלְתַנִּין) ו"המסגד השלישי" (אחרי הכעבה במכה ומסגד הנביא באל-מדינה).

גוזלי אדמת פלסטין, דהיינו היהודים, נלחמים נגד המוסלמים ממניעים דתיים, ומבקשים להגשים חלומות דתיים. לכן על המוסלמים להילחם נגדם בשם הדת. "אם הם [היהודים] נלחמים נגדנו באמצעות התורה או נילחם נגדם באמצעות הקראאן; אם הם חוזרים לתלמוד, או נחזור לאל-בַּח' אַרְי וּלְמִסְלָם [מחברי שני קובצי החדית', "אל-צַחִיח'"]; אם הם אומרים: נאדיר את יום השבת, או נאמר: נאדיר את יום שישי; אם הם אומרים בית המקדש או נאמר אל-אקצא. באופן כללי, אם הם נלחמים נגדנו תחת דגל היהדות, או נילחם נגדם תחת דגל האסלאם; אם הם יגייסו את חייליהם בשם משה או נגייס את חיילינו בשם משה, ישו ומחמד, עליהם התפילה והשלום, שכן או ראוים למשה יותר מהם".⁸⁴

בבואו של קרצ'אוי להגדיר את אתגרי האומה המוסלמית במאה ה-21, ציין את הציוני כגדול וכמסכן ביותר. קרצ'אוי הגדיר את ההתנגדות לתוכנית הציונית כחובה דתית וכהכרח המציאות. "אומתנו אינה יכולה לשאת בנטל התקוות והמטרות הגדולות אשר היא שמה פניה אליהן, דהיינו קדמה, צמיחה ובנייה תרבותית, כל עוד לא תיאבק נגד התוכנית הציונית העוינת לקיומה, הנוגדת את הישארותה והקורעת את אחדות אדמתה. הדבר בלתי אפשרי באמצעות תביעות כלליות ולא באמצעות כניעה (אֶסְתִּסְלָאם) שמכנים אותה שלום (סְלָאם). אלא באמצעות הבנה נכוחה, בניית אמונה עמוקה, חיזוק אומתנו מבחינה צבאית ואזרחית, גיוס כל האומה למאבק נפשי, רעיוני ותרבותי נגד חלומות ישראל הגדולה, אשר לא מתו, כפי שאומרים, אלא הם עדיין אומרים: מהפרת ועד הנילוס, מארז [הלבנון] ועד עצי התמר [של אזור אל-חַג'אז באל-מדינה]".⁸⁵

קרצ'אוי לא הבחין בין הציונים ליהודים. בבואו לתאר את סכנת ישראל והציונות הוא ראה ביהודים את האויב, וטען כי מטבעם הם תוקפנים. כאשר הציג את האויב בפלסטין טען: "בעיית ישראל היא שהיא ילידת הציונות, והיא לקתה במומים ובפגמים בסיסיים שהם חלק בלתי נפרד ממנה, והם חלק מישותה. הם אינם סימפטומים מקריים, ולכן עומדים כחיץ וכמחסום בינינו ובינם".⁸⁶

אחד המומים שזיהה בישראל הוא אלימות ותוקפנות. את התכונה ייחס ליהודים על-פי התורה והקראא'ן "עם קשה עורף" (שמות ל"ד, ט; ובקראא'ן (2:74). בקראא'ן (5:13). בקראא'ן מוסבר כי בני ישראל הם קשי עורף מחמת עונש אלוהי על הפרתם את בריתם עם אלה, וסילופם את דברי התורה שנתן להם משה, כדי להסוות את דברי השבח לנביא מחמד שהיו בתורה המקורית. מבחינת קרצ'אוי "המקורות הדתיים של ישראל יש בהם כדי ליצור את האופי התוקפני. [אופי זה של ישראל] אינו משים למען מימוש מטרותיו, לשפיכות דמים, חילול קודשים, הריסת בתים, גזל רכוש והחשבת האנשים כאילו הם כלי בידי ישראל".⁸⁷

את יחס השריעה לישראל סיכם קרצ'אוי בפסק הלכה שדחה כניסה של מוסלמי בישראל לכנסת, מכיוון שיש בדבר הכרה במשתמע בזכותה של ישראל להתקיים. ישראל, לפי השריעה היא: "ישות זרה (פִּיאן דְח'יל) באזור שכפתה את עצמה בכוח הברזל והאש, שפיכות הדמים וריקון תושביה באמצעות הטלת מורא. מה שזרע בתוך בית האסלאם (דָאר אל-אֶסְלָאם) מדינה זרה העומדת בניגוד למטרות האומה, עוינת לאנשיה והיא בבחינת איבר זר בגוף הערבי והמוסלמי, ואיבר זה נדחה על-ידי כל איברי הגוף".⁸⁸ מסקנת קרצ'אוי הייתה "עמדת השריעה ביחס לישות הציונית היא דחיית נחרצת, התנגדות עד מוות וג'האד תמידי, עד אשר 'קיים [אללה] את האמת [האסלאם] ויסכל את ההבל, אף אם יתעבו החוטאים'[8:8]".⁸⁹

לפיכך ראה קרצ'אוי בנרמול היחסים (תְטָבִיע) עם ישראל, שהוא חלק מהסכמי השלום עמה ובהכרה בה, אתגר המאיים על האומה המוסלמית. הוא הגדיר את התְטָבִיע ככניעה וכציות לישראל (תְטָוִיע), מסמוס זהות האומה המוסלמית (תְמִייע) והכניעה של האומה המוסלמית לישראל, בדרך שתכרע ברוך בפניה (תְרָפִיע). התטביע הוא "ניסיון לשבור את כל המחיצות: נפשיות, תרבותיות, כלכליות, פוליטיות, חברתיות וצבאיות. בדרך שישראל תשתולל באזור ותעשה בו כבתוך שלה. היא לא תמצא שום התנגדות כלפיה, והם אפילו אינם רוצים שתישאר ההתנגדות הנפשית השורשית הטמונה בלבבות אומתנו".⁹⁰

חובת ההתנגדות

הדרך היחידה העומדת בפני העם הפלסטיני היא ההתנגדות (מְקָאֻמָה), וזכותו של כל עם להתנגד לכובשו שגזל את אדמתו בכל אמצעי שבידו. חובה, לדעת קרצ'אוי, כי תשוב "מהפכת המסגדים", כלומר האנתפאדה. זו אילצה את ישראל להכיר בארגון לשחרור פלסטין, ולשבת עימו למשא ומתן. לפיכך היא חייבת לחזור, אך בעוצמה רבה יותר בתמיכת כל הפלסטינים, הן השלטון והן העם, וכאשר היא נתמכת על-ידי כלל הערבים וכלל המוסלמים.⁹¹ עוד טען קרצ'אוי כי החברה הישראלית היא חברה של פולשים (מְג'תְמַע ע'זָאה) ולכן דמה מותר. החברה הישראלית, לדבריו, היא חברה מיליטריסטית, כלומר כל מי שעבר את גיל הילדות, הן זכרים והן נקבות, מגויס לצבא, בין בכוח ובין בפועל, ולכן אין בישראל מעמד של אזרחים (מְדִנְיוֹן) שדמם אסור.⁹²

מורשתו של קרצ'אוי

קרצ'אוי לא נקב בחייו בשמו של יורש ספציפי, אך הותיר חוג תלמידים שהקימו אגודה בשם "אגודת תלמידי קרצ'אוי".⁹³ תלמידים אלה חברים בזרם הווסטיה, ומפצים את רעיונותיו. קרצ'אוי השאיר אחריו מורשת ספרותית אסלאמית עשירה מאוד במגוון עצום של תחומים במדעי הדת. אחד התחומים העיקריים במפעלו הוא המשפט המוסלמי (פְּקָה), ומתן חוות הדעת ההלכתית (אֶפְתָּא). בתחומים אלה הותיר אחריו קרצ'אוי הלכה פסוקה הן בהיבטים התיאורטיים והן המעשיים. דיני המשפחה לדוגמה, דיני הג'האד, דיני הזכאה וההלכה למיעוטים המוסלמים החיים במערב (פְּקָה אל-אֶקְלִיאת). קבצי פסקי ההלכה שלו שנושאים את השם "פסקי הלכה בני זמננו" (פְּתָאן מְעַאצְרָה), מקיפים מבחר עצום של תשובות הלכתיות שבהן פרש את משנתו.

את מורשתו לאומה המוסלמית אפשר לסכם בכמה תחומים ששופכים אור על היקף יצירתו:

הנחת קווים מנחים לאופן שבו האסלאם צריך לעשות דְּעוּה בעידן הגלובליזציה. בהתבסס על הפסוק הקראא'ני (16:125) שמצווה על המוסלמי לעשות דְּעוּה בחכמה, באמצעות הטפה טובה ולנהל ויכוח עם החולקים עליו בדרך עוד יותר טובה, הניח קרצ'אוי קווי מתאר להטפה של האסלאם ללא מוסלמים ובראשם אנשי המערב. על בסיס עקרונות אלה אין לפנות ללא מוסלמים בתואר כופרים, במיוחד אם הם מקרב "אנשי הספר" (אֶהֶל אל-כְּתָאב), אלא לכנותם לא מוסלמים (ע'ר אל-מְסֻלְמִין).⁹⁴

התווית תורה סדורה לפרגמטיזם בגבולות השריעה בכל תחומי החיים. העקרונות הווסטיים מאפשרים גמישות ומרחב תמרון אף בתוך סביבה שאינה מוסלמית. עקרונות, דוגמת הדרגתיות בהשגת היעדים, הבחנה בין מטרות קבועות רחוקות טווח תוך הגמשת האמצעים למימושן, או אימוץ הבנת האיזונים, למשל בין התועלות לנזקים בעשיית מעשה; כל אלה מאפשרים לפעול במציאות משתנה ומורכבת, כמו זו שבה חיים המוסלמים במדינות המערב או בישראל.

קביעת עקרונות למוסלמים המהגרים במערב שהקימו בו קהילות מוסלמיות. כיוון שהאומה המוסלמית בעלת שליחות עולמית, חייבת להיות למוסלמים נוכחות בעלת השפעה במדינות המערב, כיוון שזה האחרון מנהיג את העולם ומכוון את הפוליטיקה, הכלכלה והתרבות. הלכת המיעוטים, שאת עקרונותיה עיצב קרצ'אוי, נועדה לאפשר לקהילות המוסלמיות במערב לשמור על זהותן המוסלמית בלי להסתגר בתוך עצמן, ובה בעת להשתלב בחברות המערביות בלי להיטמע ולאבד את זהותן המוסלמית (מְחַאפְט'ה בְּלָא אֶנְע'לָאק, וְאֶנְדְּמָאג' בְּלָא ד'וּבָאן).⁹⁵

ניסיון לתקן את דימוי האסלאם במערב. קרצ'אוי הניח קווים מנחים לעיצוב יחסי האסלאם עם המערב, וביתר שאת לאחר 11 בספטמבר.⁹⁶ הוא ניסה להוכיח כי הדימוי של אנשי המערב ביחס למוסלמים כי הם חיות פרא טורפות והדבר טבוע בתרבותם העוברת בירושה הוא טעות. האסלאם, בניגוד לתדמיתו, רוצה בשלום, שוקד על שלום, מטיף לו ורואה בו מטרה שורשית לְדְעוּה שלו. כמו כן האסלאם שונא את המלחמה, מעורר סלידה מפניה ומתאמץ למנוע אותה. אם המלחמה פורצת – האסלאם מנסה לצמצמה, להמעיט את קורבנותיה ולמזער את נזקה.⁹⁷ קרצ'אוי ניסה להבחין בין הג'האד שהוא חובה באסלאם ונועד להגן על הדת והמולדת, ובין האלימות שהמוסלמים מגנים.⁹⁸

קביעת אמות המידה של היחס בין הסונה לשיעה. במשך עשורים הטיף קרצ'אוי לקירוב בין הסונה והשיעה. הוא אף הציג עקרונות יסוד לקירוב זה⁹⁹. כלל יסוד לקירוב היה זה שקבע מִחְמַד רִשִּׁיד רִצ'א, אחד מאבות הרפורמיזם האסלאמי, שאימצו המתקנים המוסלמים מאז המאה ה-19: "נשתף פעולה במה שאנו מסכימים עליו, ונסלח זה לזה במה שאנו חלוקים בו". לאחר פלישת ארצות הברית לעראק ב-2003 סבר קרצ'אוי כי הקירוב בין הסונים לשיעים עומד בפני מבחן קשה, לאחר מרחץ דמים שאירע בעראק. כמו כן ראה סכנה גדולה לעתיד הקירוב בשל פעילות הדעוה של השיעים במדינות בעלות רוב סוני. לדבריו, הפצת השיעה במדינות הסוניות נעשית באופן מתוכנן, ומדובר בתוכנית איראנית סדורה.¹⁰⁰

קרצ'אוי הגדיר את עמדתו ביחס לשיעה כעמדת כל סוני מתון – בניגוד לארגונים הסלפים הג'האדיים, ובראשם "המדינה האסלאמית", שמאשימים בכפירה (תַּכְפִּיר) את השיעים, הוא אינו עושה כן לשיעים אך קבע כי השיעים הכניסו חידושים (בְּדֻעָה וברבים בְּדֻעָה) לאסלאם. בחידושים אלה מנה למשל את ההלקאה העצמית של השיעים כהזדהות עם האמאם אַל־חֻסַּיִן בן עֲלִי, נכדו של הנביא מחמד שנרצח בכַּרְבֵּלָא' ב-680 לספירה. גם בהשתטחות השיעים על קברי האמאמים השיעים ראה חידוש בדת. הוא אף חלק על השיעים שמאמינים כי הנביא מחמד מינה את עלי, בן דודו וחתנו, כיורשו עוד קודם מותו ב-632 לספירה.¹⁰¹

ב-2006, במהלך מלחמת לבנון השנייה, נתן ביטוי לעמדתו כלפי השיעים בפסק ההלכה שפרסם בתגובה לפתוא של השייח' הסלפי הסעודי עבד אללה בן ג'ַבְרִין, שפסק כי אסור לסוני לעזור לחזבאללה במלחמתה נגד ישראל. קרצ'אוי האשים את ג'ַבְרִין כי פסיקתו פזיזה, שטחית ולוקה באי הכרת השריעה והמצויאות. לעומתו, פסק כי על המוסלמים להתייצב לצד העשוק (מְטָלוּם) נגד העושק (ט'אֵלֵם). "אין ספק בעיני מוסלמי ואדם הגון מכל דת שהציונים הם העושקים העריצים, שופכי הדמים [...] לפיכך הגיון האמונה, המוסר והשריעה [מחייב] כי יעמוד המוסלמי עם העשוק נגד העושק".¹⁰²

אולם קרצ'אוי ציין את חששו כי חזבאללה והשיעים יחשיבו ניצחון במערכה נגד ישראל כראיה לאמיתותה של האסכולה השיעית, וישתמשו בניצחון זה כעילה לפלוש (עִזָּן) לחברות הסוניות ולהפיץ בהן את השיעה. לפיכך הזהיר בַּתְּוֹא זאת את אנשי הדת השיעים ואת מקורות הסמכות ההלכתיים השיעים פן "יבצעו הרפתקה ויציתו את אש מלחמת האחים (נֶאֱרַא אַל־פְּתִנָּה) בין שתי הכיתות של האומה: הקבוצה הגדולה ביותר שמייצגת את רוב האומה, אַהֵל אַל־סִנָּה ואל־ג'מָאעָה, והקבוצה הקטנה יותר – השיעה".¹⁰³

הצגת תפיסת הג'האד הווסטי בשונה מהג'האד בפרשנותם של אלקאעדה, דאע'ש והסלפיה הג'האדית. קרצ'אוי זיהה פגם הלכתי בקרב הקבוצות האסלאמיות, שכינה אותן בגנאי "קבוצות האלימות". הפגם, לשיטתו, נפל בתחום "הלכת הג'האד" שלהן, ובשאלת היחס ללא מוסלמים בדגש על "אנשי הספר", היהודים והנוצרים. לטענת קרצ'אוי בספרו **פְּקָה אַל־ג'הָאד** שיצא לאור ב-2009, ונכתב כהפרכה להלכות הג'האד של אלקאעדה והסלפיה הג'האדית, המלחמה של המוסלמים איננה נגד הכופרים בשל עצם כפירתם כדי לאסלמם בכוח, אלא בשל העובדה כי הכופרים תקפו את המוסלמים. במילים אחרות הג'האד הוא מגננתי בלבד.

קרצ'אוי הדגיש כי שורש היחסים בין המוסלמים ללא מוסלמים נקבע בקראאן (60: 8 ו-9), ולפיו יש לנהוג בלא מוסלמים בחסד ובצדק, אם הם לא נלחמו נגד המוסלמים בדתם ולא הוציאו אותם מבתיהם.¹⁰⁴ במסגרת הטפתו לאחר פיגועי 11 בספטמבר, תיאר קרצ'אוי את היחסים בין כלל בני האדם כ"אחוה אנושית", שכן האנושות כולה משפחה אחת. המשותף לכולם הוא שעבוד לאללה, והיותם של בני האדם בניו של אדם הראשון.¹⁰⁵

אולם הדבר עמד בסתירה לחזון של קרצ'אוי, שאותו פרש בספר משנות ה-90 בשם **דור הניצחון המיוחל**. שם קבע כי המתקנים המוסלמים רוצים כי באומה המוסלמית יצמח דור מוסלמי מאמין שיכונה "דור הניצחון". דור זה יהיה ב"מאבק מתמשך ורצוף עם החוטאים מבפנים ועם הכופרים מבחוץ". שדה הלחימה שלו יהי אדמת אללה כולה, ומולדתו תהיה דאר אל-אֶסְלָאם כולו.¹⁰⁶ אפשר לראות כי הטיעון הווסטי ניחן באפולוגטיקה, ובניסיון ליישב בין ניגודים: חזון שליטת האסלאם בעולם כולו מחד גיסא, ורצון להפיס את דעתו של המערב לאחר פיגועי 11 בספטמבר מאידך גיסא.

בניגוד לאופן שהציג בסוגיות מסוימות הגבול בין התפיסה הסלפית הג'האדית ובין זו הווסטית הוא דק. קרצ'אוי, כמו הסלפים הג'האדיים, אימץ את חוק "החילופין בין האומות", שכן זהו אחד מדרכי האל ביקום [כמצוין בקראאן 3:140]. כמו הג'האד העולמי, הבהיר קרצ'אוי את חוק החילופין ולפיו המדוכאים העשוקים יורשים את הבריונים העושקים, ההגונים וההולכים בדרך הישר יורשים את המשחיתים. כלומר התרבות המוסלמית תחליף את התרבות המערבית נטולת הערכים.

מסקנתו, בדומה לזו של סיד קוטב בספרו **סימנים בדרך** (מַעְאֵלַם פִּי אַל-טְרִיק), הייתה כי האנושות זקוקה לציוויליזציה המוסלמית, לה פילוסופיה שונה מזו של התרבות המערבית על שני פלגיה – הקפיטליסטי והקומוניסטי. שני אלה הם פרי של עץ החומרנות התועלתנית: "האנושות זקוקה מאוד לציוויליזציה חדשה שתיתן לא את הדת, אך לא תחסיר ממנה את המדע; תעניק לה אמונה, ולא תגזול ממנה את הרציונל; תעניק לה את הרוח, ולא תשלול ממנה את החומר; תיתן לה את העולם הבא, ולא תאסור עליה את העולם הזה; תעניק לה את האמת, אך לא תמנע ממנה את הכוח; תעניק לה את המוסר, ולא תגזול ממנה את החירות".¹⁰⁷

קביעת היחס של האסלאם לליברלים המוסלמים. בעימות הרעיוני של הליברלים המוסלמים והאסלאם הווסטי, הגדיר קרצ'אוי את הליברליזם כחילונית (עֶלְמָאנִיה). לדבריו "היא ניתוק הדת מחיי האדם כפרט וכחברה, בדרך שלדת אין שלטון בהכוונתו [של האדם], השכלתו, חינוכו או בחקיקה עבורו. נקודת המוצא של האדם [לפי העלמאניה] בחייו היא שכלו, יצריו ומניעיו הנפשיים בלבד. במילים אחרות העלמאניה פירושה ניתוק אללה משליטה על ברואיו. אין לו שליטה עליהם, כאילו שהם אדונים לעצמם, ולפיכך עושים את מה שהם רוצים, פוסקים בהתאם לרצונם ולא נשאלים על מעשיהם".¹⁰⁸ הגדרה זו מעמידה את העלמאניה בניגוד מוחלט לשריעה, שכן תפקידה של האחרונה על-פי הקראאן (45:18) להדריך את האדם ללכת שלא על-פי היצר האנושי, ולאמץ במקומו את ההדרכה האלוהית.¹⁰⁹ הגדרה שכזאת פטרה בעצם את קרצ'אוי להתמודד באופן ענייני עם גופם של הטיעונים שהעלו הליברלים המוסלמים.

באמצע שנות ה-80 של המאה ה-20 התעמת קרצ'אוי עם פואד זַכְרִיָא, פילוסוף מצרי ונציג המחנה העֶלְמָאנִי במצרים, ביוזמת ועדת התרבות באיגוד הרופאים בקהיר. קרצ'אוי הציג את העימות בינו

לזכריא כעימות בין האמת לשקר; בוויכוח זה, לדברי קרצ'אוי, האסלאם הוא האמת והעלמאניון הם השקר, וככתוב בקראא'ן (17:81) "הנה באה האמת וההבל נמוג".¹¹⁰ יש לציין כי את הפסוק הזה בקראא'ן התבקש הנביא לומר עם כניסתו לכעבה במכה (630), וניתוח הפסלים של עובדי האלילים. כלומר השקר בפסוק הוא שיתוף אלילים לאללה, ואילו האמת היא האסלאם. קרצ'אוי האשים את העלמאניה בכפירה, וראה בה דבר שקר. לפיכך אין תמה כי מנה את העלמאניון כאחד מאויב הפתרון האסלאמי, והאשימם כי הם "עבדי המחשבה המערבית, אף אם הם מיוצאי חלצנו ומדברים את לשוננו, ערבית".¹¹¹

הליברלים החילוניים הציגו את העימות הרעיוני בינם ובין האסלאמיזם, ובכללם קרצ'אוי הווסטי, באופן שונה לחלוטין. ב-2014 הציג שאכר אל-נאבלסי, נציג מובהק של הליברלים החדשים שלאחר 11 בספטמבר, התנגשות בתוך העולם המוסלמי בין האצוליה, פונדמנטליזם, מחד גיסא והליברליזם, ההארה (תנויה) והעלמאניה מאידך גיסא. האצוליה, לפי אל-נאבלסי, הופיעה עם הופעת האסלאם הפוליטי, דהיינו עם הופעת "האחים המוסלמים" בסוף שנות ה-20 של המאה ה-20. נאבלסי סבר כי הבדל גדול קיים בין הדת המוסלמית ובין האצוליה הדתית המוסלמית. אחד ההבדלים העיקריים הוא כי הדת נוצרה בידי אללה ושליחו מחמד, דהיינו בקראא'ן ובסנה, ואילו האצוליה היא פרי מעשה בני האדם, דהיינו אנשי דת ופוסקים (פקהאא').

נאבלסי הדגיש כי הליברלים מפנים את חצי ביקורתם נגד האצוליה ולא נגד הדת,¹¹² וכי האצוליה ובכללה הווסטיה מזינות מבחינה רעיונית ודתית את מיליציות הטרור בעולם הערבי. הוא האשים את האצוליה שיש לה חלק גדול מאוד בפיוגועי 11 בספטמבר.¹¹³ האצוליה, לדבריו, חותרת להגיע לשלטון ובהיותה בשלטון תממש את זכותה לגנות את הרציונליסטים שמנסים לפרש את הטקסטים הדתיים הקדושים הפוך ממה שמפרשים אותם האצוליון. לפיכך תנועות האצוליה, דוגמת "האחים המוסלמים", אינן דתיות אלא תנועות פוליטיות באצטלה דתית. העלמאניה, לדבריו, דורשת להרחיק את אנשי הדת מן הפוליטיקה.¹¹⁴

נאבלסי והליברלים האחרים ראו בעלמאניה את המענה ההולם לאצוליה הדתית. העלמאניה, לשיטתם, משמעה כי לא תהיה דת בפוליטיקה ולא פוליטיקה בדת. כמו כן משמעה, לדעת הליברלים, ניתוק הדת מהמחקר המדעי ומהיצירה הספרותית והאמנותית. כמו גם יצירת הפרדה בין הדת לאזרחות, כלומר בין המאמין לאזרח – מה שיאפשר ללא מוסלמי לעבור מתוקף אזרחותו ממעמד של בן חסות (ד'מי), למעמד של אזרח שווה זכויות במדינה המוסלמית.¹¹⁵

גיבוש אסכולה הלכתית וסטית בעידן המודרני. קרצ'אוי ניסה לגבש "תרבות וסטית" באמצעות שילוב פסיקה הלכתית המתבססת על עקרונות הווסטיה שבראשם ההקלה (תיסיר) בפסיקה ההלכתית, וההתחשבות בתועלות הציבור יחד עם פעילות הטפה ברוח עקרונות הווסטיה. לעתים כונה עקב כך "פוסק ההלכה של אנשי ההטפה ועשיית הנפשות, ומטיף הפוסקים" (פקיה אל-דעאה ודאעית אל-פקהאא').¹¹⁶ הדרך הווסטית שגיבש התבססה על הקלה בפסיקת ההלכה, וגרימת שמחה (תבשיר) בדעה. באמצעות הגמשת מרחב התמרון ההלכתי, ביצוע אג'תהאד, הפעלת שיקול דעת בהסתמך על המקורות הטקסטואלים, הקראא'ן והסנה, חידוש המשפט המוסלמי והתחשבות בכוונות (מקאצד) השריעה, ביקש קרצ'אוי לספק מענה הלכתי ומקורי לבעיות השעה ולתמורות הזמן והמקום. יצירתיות פסיקתית זו שהיא חלק ממהות הפתרון הווסטי לסוגיות השעה היא אחד ממרכיבי סוד קסמה.

אחרית דבר

הפרשנות הווסטית שהציע קרצ'אוי מציבה בפני חוקרי המערב אתגר מורכב הרבה יותר מזה שמציבים ארגוני ג'האד דוגמת אל-קאעדה ו"המדינה האסלאמית". אסכולת הווסטיה שגיבש מהלכת על חבל דק בין שני קטבים, ומנסה לאחוז בחבל בשני קצותיו. הדבר עלול להוליך שולל חוקרים מערביים, המנסים לסווג זרמים אסלאמיים באופן פשטני למתון ולקיצוני או רדיקלי. בסיווג פשטני זה תסווג הווסטיה פעמים רבות כמתונה. הפח היקוש הטמון בדרך הווסטית הוא כי היא מדברת בכפל לשון, ומתאימה את המסרים לקהל היעד.

לפיכך, למתבונן מן הצד יכול הדבר להיראות כסתירה בטיעוני הדוברים הווסטיים, אך בעיני דוברי הווסטיה לא בסתירה מדובר אלא בהתאמת המסר לקהל היעד. כך למשל המליץ קרצ'אוי לדוברים בשם האסלאם בימינו שלא לעשות שימוש במונח האסלאמי "מס גולגולת" (ג'ֶזֶה), אף שהוא מופיע בקראאן (9:29), שכן הוא עלול לעורר סלידה ושאת נפש בקרב לא מוסלמים ובעיקר צורם לאזניים מערביות. במקום ג'ֶזֶה יש להשתמש, לשיטתו, במונח כמו צדקה (זַכָּה, צֶדְקָה), על אף שהמשמעות המהותית נשאר על כנה: הלא מוסלמים באמצעות תשלום מס זה מבטאים את כניעתם וכפיפותם לשלטון המדינה המוסלמית, וחוקי האסלאם חלים עליהם.¹¹⁷ אקרובטיקה לשונית זאת עלולה להוליך שולל את אנשי המערב.

הווסטיה הניחה מתכון מפורט לפרגמטיזם אסלאמי בגבולות השריעה. אולם כפי שהדגיש פרופ' מאיר ליטבק, פרגמטיות אינה מילה נרדפת למתינות אלא משקפת נכונות לבדוק דרכי פעולה שונות שיובילו אל היעד הסופי.¹¹⁸ או בניסוחו של קרצ'אוי "שמירת הקביעות במטרות ובשורשים וגמישות והתפתחות באמצעים, במכניזמים ובענפים".¹¹⁹ הכרת עקרונות הפרגמטיזם מבית היוצר של הווסטיה יכולה לסייע לנו להבין את דרך המחשבה ודפוס הפעולה של תנועה כמו חמאס, ואת דפוס קבלת ההחלטות הפוליטיות בתנועה כמו רע"ם, על אף קווי השוני המשמעותיים בין חמאס לרע"ם.

העובדה כי איש דת מרכזי כמו קרצ'אוי פסק הלכתית בסוגיות מרכזיות, ובכלל זה צבאיות, עבור חמאס או אישר הלכתית בדיעבד פעולות שביצעה התנועה, אינה צריכה להפתיע. מדובר בתנועת התנגדות אסלאמית שהאסלאם הוא מקור סמכותה. אולם הדבר מחייב אותנו להעמיק חקר גם בפן ההלכתי אסלאמי, בבואנו להכיר תנועה כמו חמאס.

פעמים רבות יכול להיראות למתבונן מבחוץ, ובמיוחד המערבי, כאילו הנדבך האסלאמי בתמונת העולם של חמאס ותנועות אסלאמיות אחרות הוא שולי ונועד להצטדקות, מעין מס שפתיים, אך זהו חלק מהותי ומרכזי בזהותן של תנועות מסוג זה. אורח החשיבה של תנועות אלה ומהותן הוא אסלאמי, אף אם לא תמיד יצטט פסוק מן הקראאן או מסורת מפי הנביא בהצגת הדברים. הציטוטים הללו אינם לתפארת המליצה, ויש בהם כדי להעביר מסרים.

- 1 "ביאן נעי אלעאלם אלמג'אהד ד. יוסף אלקרצ'אוי צאדר ען ראיס חרכת חמאס פי אלח'ארג' ח'אלד משעל",
 חרכת אלמקאומה אלסלאמיה (חמאס): <https://tinyurl.com/yz4euktb>
- 2 "ביאן נעי אלעאלם אלרבאני אלג'אהד אלמג'אהד ד. יוסף אלקרצ'אוי, חרכת אלמקאומה אלסלאמיה
 (חמאס): <https://tinyurl.com/bd25xs8v>
- 3 "נץ כלמת ראיס אלמכתב אלסיאסי לחרכת חמאס אסמאעיל הניה ח'לאל תשייע אלשיח' אלראחל יוסף
 אלקרצ'אוי", חרכת אלמקאומה אלסלאמיה (חמאס): [https://hamas.ps/ar/uploads/posts-
 pdf/15801.pdf](https://hamas.ps/ar/uploads/posts-pdf/15801.pdf)
- 4 אלשיח' רא'יד צלאח, "אלשיח' רא'יד צלאח יכתב: כלמאת ופא'א' ללמרחום אלשיח' יוסף אלקרצ'אוי",
 אלג'זירה (1 באוקטובר, 2022): <https://tinyurl.com/296mk2w7>
- 5 "רא'יד צלאח ראיס אלחרכה אלסלאמיה פי אלדאח'יל אלפלסטיני יכשף ען לקאא'אתה באלעלאמה
 אלראחל # יוסף _ אלקרצ'אוי", אלג'זירה מבאשר (26 בספטמבר 2022): <https://tinyurl.com/yckekz5h>
- 6 "נעי ואסע ללשיח' אלקרצ'אוי מן סיאסיין ועלמא'א' ומאססאת", אלג'זירה מבאשר (26 בספטמבר 2022),
 יוטיוב: <https://www.youtube.com/watch?v=vAZ1i4kiN7s>
- 7 "אלשיח' כמאל אלח'טיב יצלי צלאח אלעי'א'יב עלא אלעלאמה ד. יוסף אלקרצ'אוי פי מסג'ד עמר בן
 אלח'טיב רצ'י'י אלה ענה" (30 בספטמבר 2022), יוטיוב:
<https://www.youtube.com/watch?v=K5xyGHMaHKw>
- 8 "כלמת אלשיח' כמאל אלח'טיב פי מג'לס אלעזא'א' בופאת אלשיח' יוסף אלקרצ'אוי" (3 באוקטובר 2022):
<https://www.youtube.com/watch?v=hgg2HVuOmYU>. "אלשיח' כמאל אלח'טיב 'אהל פלסטין מא
 נסו יומן כלמאת אלשיח' אלקרצ'אוי אלח'אלדה וסתטיל הי אלנבראס ואלסראג'י לטריקנא (פידיו)", אתר
 אלתחאד אלעלאמי לעלמא'א' אלמסלמין (5 באוקטובר 2022):
<https://www.iumsonline.org/ar/ContentDetails.aspx?ID=26552>
- 9 אלקרצ'אוי, אבן אלקריה ואלכתאב – מלאמח סירה ומסירה (קהיר: דאר אלשרוק, 2011), כרך 4, 416-414.
 10 מכתבת והבה, אלשיח' אלקרצ'אוי – שח'יצית אלעאם אלסלאמיה 1421ה – 2000מ (קהיר: מכתבת והבה,
 2001), 151-149. הפרסים שבהם זכה אלקרצ'אוי, בעמוד 39-38.
- 11 על הפרשה של ביקור אלקרצ'אוי בלונדון ב – 2004 והסערה שקמה אחר כך ראה: Lorenzo Vidino, The
 New Muslim Brotherhood In The West (New York: Columbia University Press, 144-146
- 12 עבד אלרחמאן אלראשד, "אלקרצ'אוי מתסאמח ומתעצב", אלשרק אלאוסט (10 ביולי 2004; גיליון 9356):
<https://tinyurl.com/erw25an4>
- 13 על משמעות שם הכפר ראה: אלקרצ'אוי, אבן אלקריה ואלכתאב – מלאמח סירה ומסירה (קהיר: דאר
 אלשרוק, 2002), כרך 1, 20-15.
- 14 Ana B. Soage, "Shaykh Yusuf al-Qaradawi: Portrait of a Leading Islamic Cleric", MERIA journal, Vol. :,
 Gudrun Krämer, . www.globalpolitician.com/print.asp?id=4328; 5, No. 1 (March 2008), 12:
 "Drawing Boundaries Yūsuf al-Qaradāwī On Apostasy" in: Gudrun Krämer and Sabine Schmidte
 (editors), Speaking For Islam – Religious Authorities in Muslim Societies (Leiden: Brill, 2006), pp. 186
 Jakob Skovgaard Petersen, "Yūsuf Al-Qaradāwī And al-Azhar" in: Bettina Gräf And Jakob Skovgaard
 Petersen, Global Mufti – The Phenomenon Of Yūsuf Al-Qaradāwī (New York: Columbia University
 Press, 2009), 33; 36; 48
- 15 Malika Zeghal, "Religion and Politics In Egypt: The Ulema Of Al – Azhar, Radical Islam And The State
 Tamir Moustafa, "Conflict And Cooperation .(1952-94), Int. J. Middle East Stud. 31 (1999), 371-399
 Between The State And Religious Institutions In Contemporary Egypt", Int. J. Middle East Stu. 32 (2000),
 3-22
- 16 ראה הצגת איפיוני האיחוד באתר שלו: <http://www.iumsonline.net/ar/default.asp?MenuID=2>. Jakob
 Skovgaard Petersen, "Yūsuf Al-Qaradāwī And al-Azhar", 45-47
- 17 אלקרצ'אוי, אבן אלקריה ואלכתאב, כרך 1, 242.

- 18 על תקופת הכליאה ראה: אבן אלקריה ואלכתאב, כרך 1, מעמוד 360. על הוצאת האחים מחוץ לחוק במצרים, ראה: Richard P. Mitchell, *The Society Of The Muslim Brothers* (New York: Oxford University Press, 1993), 58-79
- 19 אלקרצ'אוי, אבן אלקריה ואלכתאב, כרך 1, מעמוד 344.
- 20 Richard P. Mitchell, *The Society Of The Muslim Brothers*, 67-71
- 21 Richard P. Mitchell, *The Society Of The Muslim Brothers*, 125-133. על המונח "מחנה" ראה: אלקרצ'אוי, אלמחנה פי ואקע אלחרכה אלסלאמיה אלמעאצרה (קהיר: מכתבת והבה, 2009). במסגרת ההסכמות בין האחים המוסלמים ובין "מועצת פיקוד המהפכה" שבראשה עמד הגנרל מחמד נגיב נקבע כי כספי האחים ונכסיהם לא יוקפאו וכי לא יוטלו מגבלות על פעילויותיהם. כמו כן הוסכם כי כל אסירי האחים ישוחררו. על הסכם זה והרקע לו ראה: Richard P. Mitchell, *The Society Of The Muslim Brothers*, 130-133. אלקרצ'אוי, אבן אלקריה ואלכתאב – מלאמח סירה ומסירה (קהיר: דאר אלשרוק, 2002), כרך 2, 80-92.
- 22 אלקרצ'אוי, אבן אלקריה ואלכתאב, כרך 2, 170-172.
- 23 אלקרצ'אוי, אבן אלקריה ואלכתאב – מלאמח סירה ומסירה (קהיר: דאר אלשרוק, 2011), כרך 4, 35-44. על היחסים של אלקרצ'אוי לאחים המוסלמים ראה: חסאם תמאם, "אלקרצ'אוי ואלאחיואן .. קראא'יה פי ג'דלית אלשיחי' ואלחרכה": <http://www.qaradawi.net/articles/86-2009-12-12-10-35-10/4308-2011-10-20-22-21-31.html>
- 24 אלקרצ'אוי, אמתנא בין קרנין (קהיר: דאר אלשרוק, 2000), 65.
- 25 David H. Warren, "The 'ulamā' And The Arab Uprisings 2011-2013: Considering Yusuf al-Qaradawi, the 'Golbal Mufti' between the Muslim Brotherhood, the Islamic Legal Tradition, and Qatari Foreign Policy", *New Middle Eastern Studies* 4 (2014), 20 ff.
- 26 "אלקרצ'אוי יפתי בוגיוב מקאטעת דסתור אלנאקלאביין", אתר אלקרצ'אוי (1 באוגוסט 2014): <https://www.al-qaradawi.net/node/861>
- 27 "אלחכם באעדאם מרסי ואלקרצ'אוי ואכתיר מן 80 איחירין" (16 ביוני 2015): <https://tinyurl.com/yc4hz6fp>
- 28 יש לציין כי המשפט: "המוות למען אלה (הוא) הנעלית בכמיהותינו" הוא חלק מסיסמת האחים המוסלמים שטבע חסן אלבנא. הסיסמא כוללת מספר רכיבים שאותם הסביר אלבנא ב"איגרת ההוראות" (אלתעאלים): אלה מטרתנו; שליח אלה מופתנו (הראוי לחיקוי); הקראאין חוקתנו; הגיהאד דרכנו; המוות למען אלה הנעלית בכמיהותינו": <http://www.daawa-info.net/books1.php?id=5125&bn=1> &page=175
- 29 על פעילותו של אלקרצ'אוי בפקולטה לחינוך (1972) עוד קודם הקמת אוניברסיטת קטר ראה: אלקרצ'אוי, אבן אלקריה ואלכתאב, כרך 3, 271-332. על הקמת אוניברסיטת קטר וייסוד הפקולטה לשריעה ראה: אלקרצ'אוי, אבן אלקריה ואלכתאב, כרך 3, 390-392.
- 30 תמלילים של פרקי התוכנית וצפייה בהם ראה: <http://www.aljazeera.net/programs/eccb426-19b6-46a9-abc-f-155819fb2912>
- 31 פרק בתוכנית "אלשריעה ואלחיאה" (20 בנובמבר 2004) בכותרת: "אלסלאם ואסתעמלאת אלאתרנת": <http://www.aljazeera.net/programs/pages/1f71d14c-408d-4ca7-a00f-196499712191>
- 32 David H. Warren, "Qatari Support for the Muslim Brotherhood is More Than Just Realpolitik, It has a Long, Personal History", *MAYDAN* (July 12, 2017): <https://themaydan.com/2017/07/qatari-support-muslim-brotherhood-just-realpolitik-long-personal-history>
- 33 <http://www.martinkramer.org/sandbox/2002/11/hour-of-power-with-an-islamist-superstar/>
- 34 "מכתב פציילת אלעלאמה ינפי מא תרדדה אלמואקע אלמשבוהה", אתר אלקרצ'אוי (29 ביוני 2013): <https://www.al-qaradawi.net/node/928>
- 35 עצאם תלימה, אלקרצ'אוי – פקיה אלדעאה ודאעית אלפקהאאי (דמשק: דאר אלקלם, 2001), 23-27.
- 36 "ח'יטבת אלשיחי' אלקרצ'אוי במידאן אלחריר – תיורת 25 ינאיר 2011": <https://www.youtube.com/watch?v=xnuxK1uOMLE>

מכתבת והבה, 25 ינואר תיורת שעב סנת 2011 מ' – תיורת שעב (קהיר : מכתבת והבה, 2012), 169. 37

על חלקו של אלקרצ'אוי במהפכה המצרית ראה : מכתבת והבה, 25 ינואר תיורת שעב. וצפי עאשור אבו זיד, 38

אלקרצ'אוי אלמאם אלתי'אאיר – דראסה תחליליה אצוליה פי מעאלם אגיתהאדה ללתיורה אלמצריה
 (אלולאית אלמתחדה אלמאריכיה : סלטאן ללנשר, 2011). David H. Warren, "The 'ulamā' And The Arab Uprisings"

אלקרצ'אוי, אלחי'צא'א' אלעאמה ללאסלאם (קהיר : מכתבת והבה ; מהד' 6, 2003), 115. אלקרצ'אוי, פקה 39

אלוסטיה אלסלאמיה ואלתג'יד – מעאלם ומנאראת (קהיר : דאר אלשרוק, 2010), 37-38.

אבן ג'יריר אלטברי, גיאמע אלביאן פי תפסיר אלקראאין (2: 143) : 40

<http://www.altafsir.com/Tafasir.asp?tMadhNo=1&tTafsirNo=1&tSoraNo=2&tAyahNo=143&tDisplay=yes&UserProfile=0&LanguageId=1>

על הווסטיה אצל אלקרצ'אוי ראה : האני מחמד טאיע, "אלשיח' אלקרצ'אוי ומנהג' אלוסטיה אלסלאמיה" בתוך : 41

כותבים שונים, אלקרצ'אוי – כלמאת פי תכרימה ובחות' פי פכרה ופקחה מהדאה אליה במנאסבת בלו'עיה אלסבעין
 (קהיר : דאר אלסלאם, 2004), כרך 2, 877-916. Sagi Polka, Shaykh Yūsuf al-Qaradāwī – Spiritual Mentor

Bettina Gräf, "The . of Wasatī Salafism (New York: Syracuse University Press, 2019),, 80-101

Concept of Wasatīyya in The Work of Yūsuf al-Qaradāwī" in: Bettina Gräf ann Jakob Skovgaard – Petersen (editors), Global Mufti – The Phenomenon of Yusuf al-Qaradawi (New 42

Uriya Shavit, Sharī'a and Muslim .York: Columbia University Press, 2009), 213-238

Minorities: The Wasatī and Salafī Approaches to Fiqh al-Aqalliyāt al-Muslima (Oxford: 43

Oxford University Press, 2015), 16-49. שגיא פולקה, "עקרונות ה'וסטיה" עלפי משנתו של שיח' יוסף
 אל-קרצ'אוי", בתוך : אריק רודניצקי (עורך), הגות אסלאמית מודרנית בישראל (אוניברסיטת תל אביב : 44

מרכז דיין, 2013), 4-11.

אכרם כסאב, דור אלקרצ'אוי פי תאציל אלוסטיה ואבראז מעאלמהא (קהיר : מכתבת והבה, 2008), 41-44. 45

אלקרצ'אוי, נחן ואלעירב – אסאלה שא'א'כה ואגיובה חאסמה (קהיר : דאר אלתיזיע ואלנשר אלסלאמיה, 46

2006), 10.

אלקרצ'אוי, אלצחווה אלסלאמיה מן אלמראהקה אלא אלרשד (קהיר : דאר אלשרוק ; מהד' 3, 2008). 47

אלקרצ'אוי, פקה אלג'יהאד – דראסה מקארנה לאחכאמה ופלספתה פי ציוא אלקראאין ואלסנה (קהיר : 48

מכתבת והבה, 2009), כרך 2, מעמוד 1038.

אלקרצ'אוי, אלמבשראת באנתצאר אלסלאם (קהיר : מכתבת והבה ; מהד' 2, 1999), 28-31. אלקרצ'אוי, 49

אלסלאם – חציאת אלעיד (קהיר : מכתבת והבה, 1995), 149.

אלקרצ'אוי, כלמאת פי אלוסטיה אלסלאמיה ומעאלמהא (קהיר : דאר אלשרוק, 2008), 44. 50

אסמאעיל הניה, "חמאס : קרא'יה פי אלראיה ותג'ירבת אלחכס" בתוך : מחסן מחמד צאלח (עורך), חרכת 51

אלמקאומה אלסלאמיה חמאס : דראסאת פי אלפכר ואלתג'ירבה (בירות : מרכז אלזיתונה ללדראסאת 52

וואלסאשאראת, 2014), 2.

"ותיקת אלמבאדי ואלסיאסאת אלעאמה" (מאי, 2017), אלמכתב אלעלאמי לחרכת אלמקאומה 53

אלסלאמיה חמאס : <https://tinyurl.com/58zy9cbf>

מתי שטיינברג, עומדים לגורלם – התודעה הלאומית הפלסטינית 1967-2007 (תל-אביב : למשכל, 2008), 254- 54

256.

אלקרצ'אוי, כלמאת פי אלוסטיה אלסלאמיה ומעאלמהא, 46-47. 55

על התבטאויות פרגמטיות בחמאס לגבי ההדנה ראה : Yigal Carmon and C. Jacob, "Alongside Its Islamist Ideology, Hamas Presents Pragmatic Positions", MEMRI, Inquiry & Analysis Series, No. 322 (February 6, 2007): <https://www.memri.org/reports/alongside-its-islamist-ideology-hamas-presents-pragmatic-positions>

על דיני ההדנה במשפט המוסלמי ראה : חסן איוב, פקה אלג'יהאד פי אלסלאם (קהיר : דאר אלסלאם ; מהד' 56

2, 2005), 102-107. אלקרצ'אוי, פקה אלג'יהאד – דראסה מקארנה לאחכאמה ופלספתה פי ציוא אלקראאין

- Mustafa Abu Sway, "The Concept of Hudna (Truce) .785-792 , כרך 2, (2009, מכתבת והבה, 2009),
in Islamic Sources", Palestine-Israel Journal of Politics, Economics and Culture, Vol. 13, No. 3 (2006),
20-27
- David L. Johnston, "Yusuf al-Qaradawi's Purposive Fiqh: Promoting or Demoting the Future Role of the
'ulamā'?" in: Adis Duderija (ed.), Maqāṣid al-Shrī'a and Contemporary Reformist Muslim Thought – An
Examination (New York: Palgrave Macmillan, 2014), 38-71. 54
- אלקראוי, פי פקה אלאולויאת – דראסה גידידה פי ציוא אלקראוי ואלסנה (בירות: מאססת אלרסאלה,
Armando Salvatore, "Qaradāwī's : על המצלחה בפסיקה הוסטית של אלקראוי ראה: 29-40, (1999
Maṣlaḥa: From Ideologue of The Islamic Awakening to Sponsor of Transnational Public Islam" in: Bettina
Gräf and Jakob Skovgaard-Petersen (editors), Global Mufti – The Phenomenon of Yūsuf al-Qaradāwī
Muhammad Qasim Zaman, Modern Islamic .(New York: Columbia University Press, 2009), 239-250
Thought In A Radical Age: Religious Authority and Internal Criticism (Cambridge: Cambridge
University Press, 2012), 108-139
- אסמאעיל הניה, "חמאס: קראא'ה פי אלראיה ותגירבת אלחכס", 2.
"אלברנאמגי אלסיאסי: כתלת אלתיייר ואלאצלאלח": <http://www.islah.ps/new2/?news=128> 57
- על החלטת חמאס להשתתף בבחירות: Menachem Klein, "Hamās in Power", Middle East Journal, Vol. 61, 58
Guy Burton, "Hamās and its Vision of Development", Third World .No. 3 (Summer 2007) 446-449
Quarterly, 33, 3 (2012), 534-536
- מאיר ליטבק, "תנועת חמאס: אחים מוסלמים עם ייחודיות פלסטינית", בתוך: מאיר חטינה ואורי מ.
קופרשמידט (עורכים), האחים המוסלמים – חזון דתי במציאות משתנה (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2012),
225.
- אלקראוי, פקה אלוסטיה אלאסלאמיה ואלתגידיד, 217; 237.
אלקראוי, ח'טאבנא אלאסלאמי פי עצר אלעולמה (קהיר: דאר אלשרוק, 2004), 31. 60
- המילה וסטיה תורגמה בספרות המחקרית כ- centrism או mainstream. לדעת Bettina Gräf, תרגומים
אלה למילה וסטיה מתעלמים מרכיב ההתנגדות וההתרסה שבה ולכן היא מציעה לתרגמה כ –
counterbalance, לפחות לגבי השימוש במונח זה אחרי שנת 2001 עלידי אלקראוי. ראה: Bettina Gräf,
"The concept Of Wasatīyya In The Work Of Yūsuf Al-Qaradāwī", 214
מאיר ליטבק, "תנועת חמאס: אחים מוסלמים עם ייחודיות פלסטינית", 210, 63
מחברים שונים, גיהוד אלדכתור יוסף אלקראוי פי ח'דמת אלאסלאם ונצרת אלקציה אלפלסטיניה –
מאתמר וזארת אלאוקאף ואלשאון אלדיניה – ע'זה-פלסטין (אלג'יזה: מרכז אלעלאם אלערבי, 2011), 7.
אלקראוי, פתאוא מן אגיל פלסטין (קהיר: מכתבת והבה, מהד' 2, 2010), 31. 64
אלקראוי, פתאוא מן אגיל פלסטין, 30-7. 65
"אלקראוי: קתלא אלצראע אלדאחילי אלפלסטיני ליסוא סואא" (18 בפברואר 2007): <https://www.al-qaradawi.net/node/4297> 66
- אתר האינטרנט של "מוסד ירושלים הבין-לאומי": [/http://www.alquds-online.org](http://www.alquds-online.org) 68
פאיו זהדי אלשלתוני, ראמי וליד אלזאיע, "גיהוד אלאמאם אלקראוי פי נצרת אלקציה אלפלסטיניה",
בתוך: מחברים שונים, גיהאד אלדכתור יוסף אלקראוי פי ח'דמת אלאסלאם ונצרת אלקציה אלפלסטיניה
(מאתמר וזארת אלאוקאף ואלשאון אלדיניה, ע'זה, פלסטין) (אלג'יזה: מרכז אלעלאם אלערבי, 2011), 185-
225. נסיה רובינשטיין-שמר ושאל ברטל, הראש של חמאס – היהודים, הציונות ומדינת ישראל בהגות של
השיח' יוסף אלקראוי (חיפה: פרדס, 2022), 148-140.
- אלקראוי, פקה אלגיהאד, כרך 2, 1092. Zaman, Modern Islamic Thought, 275. 70
דוגמא זו מצוינת במהדורה השלישית של ספרו של אלקראוי, "פקה אלגיהאד". כמו כן בהודעת הבהרה של
לשכת אלקראוי לגבי עמדתו בסוגיית פעולות האסתשהאד: "ביאן תוציחי חול ראי אלעלאמה אלקראוי 71

פי אלעמליאט אלאסתשהאדיה", אתר אלקרצ'אוי (27 ביולי 2015) : https://www.al-	
qaradawi.net/node/433	
אלקרצ'אוי, פקה אלגיהאד, כרך 2, 1092.	72
אלקרצ'אוי, פקה אלגיהאד, כרך 2, 901.	73
אלקרצ'אוי, פקה אלגיהאדף כרך 2, 901-908.	74
אלקרצ'אוי, אלקדס קציית כל מסלם (בירות : אלמכתב אלאסלאמי ; מהדי 2, 2002). אלקרצ'אוי, פתאוא מן אגיל פלסטין (ראה במיוחד את הפתוא ולפיה קבלת פיצוי תמורת ויתור על אדמת פלסטין נחשבת בעיני אלקרצ'אוי כחטא החמור ביותר מבין החטאים החמורים באסלאם), 56-60.	75
אלקרצ'אוי, פקה אלגיהאד, כרך 2, 907-908.	76
אלקרצ'אוי, פקה אלגיהאד, כרך 1, 533-538 ; 545-547.	77
אלקרצ'אוי, פקה אלגיהאד, כרך 1, 592-603 ; 535.	78
אלקרצ'אוי, פקה אלגיהאד, כרך 1, 501-502.	79
אלקרצ'אוי, ח'טאבנא אלאסלאמי פיעצר אלעולמה, 158-162. אלקרצ'אוי, פקה אלגיהאד, כרך 2, 1071-1085.	80
אלקרצ'אוי, פקה אלגיהאד, כרך 2, 1083.	81
אלקרצ'אוי, פקה אלגיהאד, כרך 2, 1099. אלקרצ'אוי, אלקדס קציית כל מסלם, 50-51.	82
אלקרצ'אוי, אלקדס קציית כל מסלם, 51.	83
אלקרצ'אוי, פקה אלגיהאד, כרך 2, 1099-1100. אלקרצ'אוי, אלקדס קציית כל מסלם, 52.	84
אלקרצ'אוי, אמתנא בין קרנין, 182.	85
אלקרצ'אוי, אלקדס קציית כל מסלם, 117.	86
אלקרצ'אוי, אלקדס קציית כל מסלם, 121.	87
אלקרצ'אוי, פתאוא מן אגיל פלסטין, 86.	88
אלקרצ'אוי, פתאוא מן אגיל פלסטין, 86-87.	89
אלקרצ'אוי, אמתנא בין קרנין, 183.	90
אלקרצ'אוי, אלקדס קציית כל מסלם, 181.	91
אלקרצ'אוי, פקה אלגיהאד, כרך 2, 1086. אלקרצ'אוי, פתאוא מן אגיל פלסטין, 33.	92
עמוד הפייסבוק של "ראבבת תלאמידי אלקרצ'אוי" : https://www.facebook.com/groups/em.elqaradawy	93
אלקרצ'אוי, ח'טאבנא אלאסלאמי פי עצר אלעולמה (קהיר : דאר אלשרוק, 2004).	94
אלקרצ'אוי, מן פקה אלאקליאט אלמסלמה – היאת אלמסלמין וסט אלמגיתמעאת אלאח'רא (קהיר : דאר אלשרוק, 2001), 33-35. על "פקה אלאקליאט" ראה : איאד זחאלקה, שריעה בעידן המודרני – ההלכה למיעוטים המוסלמים (תל אביב : רסלינג, 2014). Uriya Shavit, Shari'a and Muslim Minorities – The Wasafi and Salafi Approaches to Fiqh al-Aqalliyat al-Muslima (Oxford: Oxford University Press, 2015).	95
אלקרצ'אוי, נחן ואלעירב – אסאלה שאאיכה ואגיובה חאסמה (קהיר : דאר אתוזיע ואלנשר אלאסלאמיה, 2006). אלקרצ'אוי, אלמסלמון ואלעולמה (קהיר : דאר אתוזיע ואלנשר אלאסלאמיה, 2000).	96
אלקרצ'אוי, פקה אלגיהאד, כרך 1, 413-447. אלקרצ'אוי, אלבאבא ואלאסלאם – רד עלמי עלא אלבאבא בנדיכת אלסאדס עשר פי כלמתה פי אלמאניא אללתי אסאאי בהא אלא אלאסלאם (קהיר : מכתבת והבה, 2007), 95-132.	97
אלקרצ'אוי, אלאסלאם ואלענף – נט'ראת תאציליה (קהיר : דאר אלשרוק ; מהדי 2, 2007), 30-31.	98
Sagi Polka, "Taqrīb al-Madhāhib – Qaradawī's Declaration of Principles Regarding Sunni-Shi'i Ecumenism, Middle Eastern Studies, Vol. 49, No. 3 (2013), 414-429	99
אלקרצ'אוי, מבאדי פי אלחואר ואלתקריב בין אלמדי'אהב אלאסלאמיה (קהיר : מכתבת והבה, 2005), 13-103. אלקרצ'אוי, כלמאת צריחה פי אלתקריב בין אלמדא'הב או אלפרק אלאסלאמיה (קהיר : מכתבת והבה, 2007), 31-34.	100

- 101 אלקרצ'אוי, "ביאן ללקרצ'אוי חול מוקפה מן אלשיעה", אתר אלקרצ'אוי (17 בספטמבר 2008):
<https://www.al-qaradawi.net/node/4975>
- 102 אלקרצ'אוי, פתאוא מעאצרה – מן הדי אלסלאם (קהיר: דאר אלקלם, 2009), כרך 4, 882.
- 103 אלקרצ'אוי, פתאוא מעאצרה, כרך 4, 885-884.
- 104 אלקרצ'אוי, פקה אלגיהאד, כרך 2, 1039-1038.
- 105 אלקרצ'אוי, ח'טאבנא אלסלאמי פי עצר אלעולמה, 49-47.
- 106 אלקרצ'אוי, גיל אלנצר אלמנשוד (קהיר: מכתבת והבה; מהדי 6, 2013), 37.
- 107 אלקרצ'אוי, אלסלאם ... חצי'את אלעי'ד. סיד קטב, מעאלם פי אלטריק (מנבר אלתוחד ואלגיהאד, ל"ת), 94-108.
 סיד קטב, אלמסתקבל להאדי'א אלדין: <https://tinyurl.com/4ya4cwzk>
- 108 אלקרצ'אוי, אלטרף אלעלמאני פי מואגיהת אלסלאם (אלמנצורה: אנדלסיה לנשר ואלתוזיע, 2000), 16.
- 109 אלקרצ'אוי, אלטרף אלעלמאני פי מואגיהת אלסלאם, 16.
- 110 אלקרצ'אוי, אלסלאם ואלעלמאניה וגיהן לוגיה – רד עלמי עלא ד. פאד זכריא וג'מאעת אלעלמאניין
 (קהיר: דאר אלצ'וחו לנשר ואלתוזיע; מהדי 2, 1994), 13.
- 111 אלקרצ'אוי, אעדא' אלחל אלסלאמי (קהיר: מכתבת והבה, 2000), 157. אלקרצ'אוי, אמתנא בין קרנין,
 143-141.
- 112 שאכר אלנאבלסי, תהאפת אלצ'וליה – נקד פכרי ללצ'וליה אלסלאמיה מן ח'לאל ואקעהא אלמעאש
 (בירות: אלמאססה אלערביה ללדראסאת ואלנשר, 2009), 11.
- 113 שאכר אלנאבלסי, תהאפת אלצ'וליה, 9; 15.
- 114 שאכר אלנאבלסי, תהאפת אלצ'וליה, 17-18; 47.
- 115 שאכר אלנאבלסי, תהאפת אלצ'וליה, 150.
- 116 לפיון שיטת הפסיקה ההלכתית של אלקרצ'אוי, ראה: Ron Shaham, Rethinking Islamic Legal
 Uriya. Modernism – The Teaching of Yusuf al-Qaradawi (Leiden, Boston: Brill, 2018), 48 ff.
 Sagi Polka, Shaykh Yūsuf al-Qaradawī – Shavit, Sharī'a and Muslim Minorities, 77-137
 Spiritual Mentor of Wasafī Salafism, 262-307
- 117 אלקרצ'אוי, ח'טאבנא אלסלאמי פי עצר אלעולמה, 47-46.
- 118 מאיר ליטבק, "תנועת חמאס: אחים מוסלמים עם ייחודיות פלסטינית", 225.
- 119 אלקרצ'אוי, כלמאת פי אלוסטיה אלסלאמיה ומעאלמהא, 58 (סעיף 8).